

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2010

Ivana Povolná

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Syndrom zavrženého rodiče

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Mgr. Zdeňka Vaňková

Vypracovala:

Ivana Povolná

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma “Syndrom zavrženého rodiče” zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.
Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 07. 04. 2010

.....

Ivana Povolná

Poděkování

Děkuji PhDr. Mgr. Zdeňce Vaňkové, za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce

.....

Ivana Povolná

OBSAH

Úvod	2
1. Sociálně-právní ochrana dětí	5
1.1 Sociální práce v sociálně-právní ochraně dětí	5
1.2 Výkon sociálně-právní ochrany v současnosti	6
2. Jednání ve věci nezletilých dětí	8
2.1 Dohody rodičů	8
2.2 Sporná řízení	10
3. Děti a rozchod rodičů	12
4. Syndrom zavrženého rodiče	16
4.1 Pojem syndrom zavrženého rodiče	16
4.2 Faktory ovlivňující SZR	19
4.2.1 Přispění rodičů k odcizení	19
4.2.2 Techniky používané matkou	20
4.2.3 Techniky používané otcem	21
4.2.4 Skrytá psychodynamika dítěte	21
4.3 Projevy syndromu zavrženého rodiče	24
4.4 Typy syndromu zavrženého rodiče	27
5. Gender a syndrom zavrženého rodiče	29
6. Problematika na okrese Brno-venkov	33
6.1 Problematické styky – šetření	33
6.2 Kazuistiky a genderová analýza	36
7. Cesty řešení problémů	46
Závěr	52
Resumé	54
Anotace	55
Seznam použité literatury	56

Úvod

Syndrom zavrženého rodiče je relativně nový fenomén, který je v posledních letech dáván do souvislosti se změnou přístupu při svěřování dítěte do péče rodičů. V minulosti bylo dítě svěřováno především do výchovy matky. Pouze v případech, kdy matka nebyla schopna nebo ochotna zajistit vhodné výchovné prostředí pro dítě a jeho všestranný rozvoj, teprve pak přebíral veškeré povinnosti spojené s jeho výchovou otec, popřípadě jiná třetí osoba.

V současné době si však ani jeden z rodičů nemůže být zcela jistý tím, že bude dítě svěřeno do jeho výhradní péče. Právě forma svěřování dítěte do výhradní péče matky začíná být čím dál častěji nahrazována i formami jinými. Jedná se o střídavou nebo společnou péči. Matka a otec se v těchto případech mají možnost dělit o zodpovědnost za nezletilého, povinnosti i čas strávený s ním. Konečné rozhodnutí soudu v péči o dítě po rozvodu, případně rozchodu rodičů, se tak stává obtížně předvídatelným.

Termín syndrom zavrženého rodiče (Parental alienation syndrome) zavedl poprvé v 80. letech Richard A. Gardner. Jedná se o proces, ve kterém je dítě matkou nebo otcem systematicky popouzeno proti rodiči druhému, což v konečném důsledku může vést k naprostému odmítnutí jednoho z rodičů. Tuto problematiku Gardner uceleně zpracoval ve své knize „Syndrom zavrženého rodiče“.

Jev popouzení dítěte proti druhému rodiči je v západní společnosti znám již dlouhou dobu, jak již bylo zmíněno, odborně byl však popsán až začátkem dvacátého století. A ani v současné době nemají odborníci na tuto problematiku jednotný názor. V České republice byl termín syndrom zavrženého rodiče (dále jen SZR) ještě před pár lety něčím naprosto novým a mnozí nepřipouštěli, že by se přímo jich, případně jejich blízkých mohl nějak dotknout. Zkušenosti z mé dlouholeté praxe však mluví o opaku.

Pokud nejsou rodiče při výchově nezletilého schopni kooperovat, zvyšuje se riziko vzniku syndromu zavrženého rodiče, což může pro dítě znamenat celoživotní psychické trauma. Právě syndrom zavrženého rodiče se obvykle vyskytuje jako následek rozvodu či rozchodu rodičů, po němž se jeden z partnerů snaží se svým traumatem – totiž s pocitem, že byl sám zavržen, vyrovnat projekcí veškeré viny na druhého partnera. Aby rodiče zlepšili své šance na vítězství, začínají častěji programovat a popouzet dítě proti druhému. Bez ohledu na následky se pak snaží dosáhnout svého cíle, tj. „vyhrát spor o dítě“.

Je bezpochyby jasné, že příčin vzniku syndromu zavrženého rodiče může být celá řada. Podle mého názoru je v současné společnosti stále opomíjen vliv genderu jako kategorie přítomné v sociálních interakcích a současně kategorie, která i v této souvislosti může hrát jistou roli. Lidské pohlaví jako biologická kategorie slouží jako základ, na němž je konstruována společenská kategorie zvaná gender.¹ Chování a vlastnosti, které jsou stereotypně spojovány s mužským nebo ženským genderem, jsou formovány kulturou a společností, nejedná se tedy o přirozený stav ani univerzální kategorii neměnnou podle místa a času.

V této souvislosti se ve své práci zmíním o genderově stereotypním rozdělení mužských a ženských rolí jako o jednom z možných vlivů vzniku syndromu zavrženého rodiče. Na základě několika odborných textů se pokusím upozornit na význam reflexe přítomnosti genderových nerovností v naší společnosti a jejich možného negativního vlivu právě i v souvislosti se syndromem zavrženého rodiče.

Téma své bakalářské práce jsem si vybrala zejména z toho důvodu, že již několik let pracuji jako sociální pracovnice na oddělení sociálně-právní ochrany dětí a často se setkávám s případy dětí trpících neshodami mezi rodiči. Práce s těmito klienty, a mé omezené možnosti jim efektivně pomoci, mne vedly k hlubšímu zamyšlení nad touto problematikou.

Cílem mé bakalářské práce je komplexně zachytit problematiku syndromu zavrženého rodiče, objasnit základní pojmy s ní související, zaměřit se na podstatu, příčiny a další okolnosti jeho vzniku. Vzhledem k tomu, že dříve byly manipulujícím rodičem ve většině případů matky, chtěla bych se opřít o své praktické zkušenosti a ukázat, že v posledních letech přibývá případů, kdy manipulujícím rodičem jsou i otcové.

První část práce je spíše teoretická. Je patrné, že sociální pracovník/pracovnice, a tedy i sociální práce sehrává v souvislosti s výše zmíněnou tematikou zásadní roli, a proto jsem jí i ve své práci věnovala malý prostor, a to z důvodu pochopení základních souvislostí, které jsou pro hlubší proniknutí do tématu nezbytné. Rovněž jsem se snažila přiblížit roli kolizního opatrovníka, který zastupuje nezletilé dítě při soudních sporech.

Následující část je zaměřena na rozvodovou problematiku a její možný dopad na samotnou výchovu nezletilých dětí. Různé formy úpravy rodičovské zodpovědnosti k dětem jsou zde zmíněny zejména z toho důvodu, že podle mého názoru průběh

¹ RENZETTI, C. M. CURRAN, D. J. Ženy, muži a společnost. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2003, s. 20.

samotného rozhodování může vyhrotit rozvodové spory rodičů a mít zásadní vliv na další vývoj dítěte.

Nejzávažnější případy, ve kterých se objevuje daná problematika, jsem popsala v kazuistikách a pokusila se zachytit problematiku styky na okrese Brno-venkov. Na genderové analýze jedné z kazuistik jsem chtěla ukázat, že i relativně nová kategorie, jako je gender, by neměla být v naší společnosti opomíjena a je třeba o ní uvažovat i v souvislosti se syndromem zavrženého rodiče. Snažila jsem se zjistit, zda i genderové nerovnosti mohou hrát v této problematice nějakou roli.

V závěrečné části se pak zaměřuji na řešení problémů souvisejících s rozchodem rodičů a různé cesty, které by mohly vést ke zmenšení již vzniklých negativních následků.

1. Sociálně-právní ochrana dětí

1.1 Sociální práce v sociálně-právní ochraně dětí

Sociální práci bychom zjednodušeně řečeno mohli brát jako cílenou pomoc potřebným. Prostřednictvím sociálních pracovníků/pracovnic se zaměřuje jak na jednotlivce, rodiny, skupiny a komunity, tak na celou společnost. „Příčemž funkcí sociálního pracovníka je pomáhat lidem, kteří se pokoušejí řešit a zvládnout problémy ve fungování, v interakcích s jejich sociálním prostředím. Prostřednictvím své pomoci se sociální pracovník snaží zlepšit způsob, kterým lidé sociálně fungují, nebo vztahy mezi lidmi a jejich sociálním prostředím.“² Sociální práce nehájí jednoznačně zájmy jednotlivce ani společnosti, staví se spíše do neutrální pozice. Rozhodování sociálních pracovníků/pracovnic by pak mělo adekvátně odpovídat konkrétní situaci.

Jednou z nejvýznamnějších oblastí sociální práce je sociálně-právní ochrana dětí. Tato je poskytována nezletilým dětem, které své oprávněné zájmy a zákonem chráněná práva nejsou schopny vlastními silami uplatňovat a tyto zájmy a práva by mohly být ohroženy. K jejich ochraně je nezbytná aktivní vyhledávací činnost jednotlivých sociálních subjektů včetně garancí prevence sociálně patologických jevů, například alkoholismus, toxikomanie, prostituce atd., čímž se realizuje preventivní role sociální politiky. Tato je orientována na předcházení rizikového vývoje dětí a mládeže, případně na minimalizaci důsledků působení sociálně patologických jevů.

Dětem je ze strany zákonodárců věnována zvláštní pozornost a to proto, že nemají předpoklady hájit své zájmy samy. Mohou se samy dostat do rozporu se zákonem, mohou být také poškozeny trestnou činností, např. týráním, zneužíváním, a to jak vlastním rodičem, tak i cizí osobou.

Při soudních řízeních ve věcech nezletilých dětí - úpravy rodičovské zodpovědnosti k nezletilým dětem, zvýšení výživného, určení styku s druhým rodičem, určení a popření otcovství, náhradní rodinné péče, v dědickém řízení i při správě majetku dítěte může dojít ke kolizi mezi zájmy dítěte a rodiči. V těchto případech ustanoví dítěti soud tzv. kolizního opatrovníka. Jeho úkolem je děti chránit tak, aby se nedostaly do situací, za které mohou jejich rodiče.

Stát tyto činnosti buď přímo organizuje a financuje, nebo jejich výkon může svěřit za určitých, předem stanovených podmínek jinému subjektu. K výkonu sociálně-právní ochrany může pověřit i nestátní subjekty. Problematika sociálně-právní ochrany

² MATOUŠEK, O. KOLÁČKOVÁ, J. KODYMOVÁ, P. Sociální práce v praxi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 185.

má široký interdisciplinární charakter, ve své podstatě překračuje rámec sociální pomoci.

Oblast sociálně-právní ochrany dětí si postupem času vyžádala úpravu samostatným zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Kromě zmíněného stěžejního zákona vychází sociálně-právní ochrana také ze zák. č. 2/1991 Sb., Listiny základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů, zák. č. 104/1991 Sb., Úmluvy o právech dítěte, ve znění pozdějších předpisů a zák. č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů. Zájmy a blaho dětí však chrání i další právní předpisy (občanský zákoník, občanský soudní řád, trestní zákon, trestní řád, zákon o přestupcích, školské a zdravotnické předpisy).

1.2 Výkon sociálně-právní ochrany v současnosti

Mezi hlavní orgány státní správy, které zajišťují výkon sociálně-právní ochrany, patří Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, od r. 2001 krajské úřady a od r. 2003 obecní úřady s rozšířenou působností. Posledně jmenovaný orgán považuji za stěžejní, neboť je nejbližší klientovi.

Předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte.

Oddělení sociálně-právní ochrany (dále jen OSPOD) na obecních úřadech s rozšířenou působností konkrétně zajišťují ochranu práv dítěte na jeho příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte včetně ochrany jeho jmění. Dalším úkolem je působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.

Stěžejní náplní práce sociálních pracovníků při zajišťování výše uvedených činností je preventivní a poradenská činnost zaměřená na výchovu dětí a rodinné vztahy. V této oblasti sociální pracovník uplatňuje tvůrčí osobní přístup k řešení problematice, jde o neformální složku Druhou významnou, již formální složkou při zabezpečování sociálně-právní ochrany je znalost postupů a úkonů na základě zákona a zpracování informací.³ Na rozdíl od jiných oblastí státní správy je sociální pracovník nejen státním úředníkem, kvalitně aplikujícím sumu znalostí a postupu, ale především člověkem, který svou osobnost používá jako pracovní nástroj.

³ MATOUŠEK, O. KOLÁČKOVÁ, J. KODYMOVÁ, P. Sociální práce v praxi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005.

Kolizní opatrovník

Sociální pracovník se s rodiči dětí setkává většinou ještě před samotným rozhodováním o úpravě rodičovské zodpovědnosti k dítěti. Rodiče se na oddělení sociálně-právní ochrany dětí často obracují s prosbou o radu, jak vypjatou situaci spojenou s rozchodem či rozvodem řešit a případně i se žádostí o sepsání návrhu k soudu.

Do samotného rozhodování pak vstupuje sociální odbor poté, co je soudem ustanoven kolizním opatrovníkem dítěte pro dané řízení. Jde o právní úkon, při kterém by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi rodiči a právě z těchto důvodů pak jimi nemůže být dítě zastoupeno.

Na základě žádosti soudu pak vypracovává kolizní opatrovník výchovnou zprávu, která se skládá z pohovoru s rodiči, případně z pohovoru s nezletilým dítětem. Tato zpráva obsahuje i informace o pověsti a chování rodičů z místa bydliště, zprávy o dítěti z předškolního či školního zařízení, zprávu o zdravotním stavu dítěte a konečně i případného samotného šetření bytových poměrů rodiny ze strany tohoto oddělení.

Od prvních jednání s rodiči se opatrovník snaží rozvíjet alternativní postupy podporující hladší průběh sporu rodičů o děti. Pokouší se je přesvědčit, aby se na celý problém dívali očima dítěte. Hlavním záměrem je zachovat, či obnovit komunikaci mezi nimi, neboť tato je nutná pro přiměřený výkon rodičovské zodpovědnosti.

Kolizní opatrovník pracuje s rodiči a vede je k uzavření dohody, která by byla v zájmu nezletilých dětí. Pokud se objeví průtahy v jednání soudu, snaží se s nimi uzavírat mimosoudní dohody o úpravě rodičovské zodpovědnosti k dětem a zejména pak dohody o styku rodiče, který s dítětem nežije v jedné domácnosti. V případě potřeby jim nabídne nebo i zajistí odbornou pomoc při řešení otázek dítěte. Pokud mají rodiče zájem tyto dohody respektovat, řídí se jimi do doby, než v dané věci rozhodne soud. Pokud tomu tak není, pokračují ve své snaze vyhrát spor o dítě a snaží se v mezidobí získat dítě za každou cenu na svoji stranu.

Pracovníci OSPOD hájí především zájmy nezletilého dítěte. Ve sporných případech rodiče často vnímají tato oddělení jako dalšího spojence nebo přímo soupeře ve sporu o dítě. Pokud zpráva kolizního opatrovníka nesplňuje jejich očekávání, snaží se její obsah zpochybnit. Nebrání se ani opakovanému podávání stížností na práci tohoto oddělení a tím rozšiřují svůj spor s bývalým partnerem ještě o spor s úřady.

2. Jednání ve věci nezletilých dětí

2.1 Dohody rodičů

Rodiče, kteří se rozcházejí nebo rozvádějí, stojí před náročným úkolem. Patrně každému z nich je nepříjemné řešit citově vyhocené spory v důležitých partnerských vztazích. Musí se dohodnout na péči o dítě s člověkem, ke kterému už necítí lásku, většinou jenom nenávisť, odpor a strach. Nemusí se mít rádi, nemusí se z nich stát přátelé, kteří si vzájemně důvěřují, ale musí ohleduplným způsobem komunikovat o věcech souvisejících s jejich dítětem. V tomto směru by se měli respektovat a navzájem se ve vztahu s dětmi podporovat. Míra zapojení druhého rodiče je však rozhodujícím faktorem adaptace dítěte, což si často rodiče neuvědomují.

Dr. Warshak ukazuje, že nejdůležitější věc, kterou mohou rodiče pro děti v rozvodové krizi udělat, je přistoupit k ní s odpovědností, moudrostí, citlivostí, prostě s těmi zmobilizovanými lepšími stránkami lidské povahy. Připouští, že do boje lze jít také s těmi horšími stránkami a dát prostor pocitům křivdy, nenávisti a msty, ale pak lze srovnávat porozvodovou situaci s bitevní spouští.⁴

Svěření dítěte do péče jednoho z rodičů

Pokud spolu rodiče nezletilého dítěte nežijí, mohou se sami dohodnout na úpravě rodičovské zodpovědnosti k dítěti. Obsahem takové dohody musí být to, komu bude nezletilé dítě svěřeno do výchovy a v jaké výši se druhý rodič zaváže plnit vyživovací povinnost k němu. Mají-li pochybnosti o tom, že by mohly v budoucnu nastat problémy v kontaktech dítěte s druhým rodičem, mohou soudu předložit ke schválení i dohodu ohledně úpravy styku. Jestliže je jejich dohoda v zájmu dítěte, soud ji schválí.

Pokud soudu předloží dohodu o úpravě poměrů k nezletilým dětem manželé, dále předloží i dohodu o vypořádání vzájemných majetkových vztahů, práv a povinnosti společného bydlení, popřípadě vzájemné vyživovací povinnosti, mají pak možnost usnadnit si rozvod svého manželství. Tato právní úprava dává příležitost k rychlému a v podstatě jednorázovému smírnému vyřešení všech problémů spojených s rozvodem manželství. Jedná se o vyřešení problémů, které v opačném případě trvají velmi dlouhou dobu a jsou spojeny s řadou stresových situací nejen rodičů, ale zejména nezletilých dětí.

⁴GARDNER, R. A. Syndrom zavrženého rodiče. 1. vyd. Praha: MPSV Praha, 1996, s. 10.

Nedojde-li však k dohodě rodičů, rozhoduje soud o svěřeni dítěte do výchovy a určení výživného na základě návrhu jednoho z nich, případně zahájí řízení i bez návrhu. V případě, že jsou zaznamenány problémy ve společných návštěvách dítěte a druhého rodiče, provede se i soudní úprava styku.

Warshak říká: „Rodiče, kteří se dohodnou na další péči o dítě, začínají svůj život po rozvodu se zřetelnou výhodou a stejně tak i jejich děti. U těchto rodičů je pravděpodobnější, že se v rozhodování o dětech budou vzájemně podporovat. Rodič, který má dítě svěřeno, se zpravidla cítí jistější a lépe připravený na roli rodiče samoživitele.“⁵

Při rozhodování o svěřeni dítěte do výchovy rodičů soud sleduje především zájem dítěte s ohledem na jeho osobnost, zejména vlohy, schopnosti a vývojové možnosti, se zřetelem na životní poměry rodičů. Vychází z toho, že je nutno respektovat právo dítěte na péči obou rodičů. Velkou pozornost pak věnuje právu rodiče, kterému dítě není svěřeno do výchovy, na udržování pravidelného osobního styku s dítětem a pravidelnou informací o nezletilém. Soud přihlíží rovněž k citovým vazbám dítěte na sourozence, prarodiče a další příbuzné. V neposlední řadě je nutné přihlídnout i k hmotnému zabezpečení ze strany rodičů, včetně bytových poměrů. Soud bere také v úvahu, kdo do doby rozhodování kromě řádné péče o dítě, zajišťoval i jeho výchovu po stránce citové, rozumové a mravní. Tyto skutečnosti jsou pak uvedeny v zákoně o rodině.⁶

Společná a střídavá výchova

V poslední době se stále častěji setkáváme s tím, že rodiče využívají možnosti svěřit dítě do společné nebo střídavé výchovy. Jedná se o nově zavedené instituty, které jsou upraveny v novele zákona o rodině č. 91/1998 Sb. Tento způsob úpravy výchovy dítěte předpokládá, že jsou oba rodiče způsobilí dítě vychovávat, oba mají zájem o výchovu a taková výchova je v zájmu dítěte a budou tak lépe zajištěny jeho potřeby. Oba rodiče pak sdílejí společně odpovědnost za své děti. O společné výchově lze hovořit tehdy, pokud se rodiče o dítě i po rozvodu starají v jediném výchovném prostředí a bydlí spolu v jednom bytě. O střídavou výchovu jde, pokud péči o dítě zajišťují rodiče střídavě v určitých časových intervalech. Pro nezletilého to znamená střídání dvou různých výchovných prostředí a dvou domácností rodičů.

⁵ WARSHAK, R. A. Revoluce v porozvodové péči o děti. 1. vyd. Praha: Portál, 1996, s. 173.

⁶ PLEČTÝ, V. Zákon o rodině. Praha: Eurounion, 2007, s. 33 - 34.

Pokud tato forma výchovy skutečně funguje, přikláním se k názoru Warshaka, který říká, že: „Výhodou společné fyzické péče je, že maximalizuje kontakt mezi dítětem a oběma rodiči. To umožňuje dítěti vyhnout se povrchnímu „navštěvovanému“ vztahu, který často provází výhradní péči jednoho rodiče. Jak jsme viděli, děti, které udržují smysluplný vztah s oběma rodiči, mají při vyrovnávání s rozvodem zřetelnou výhodu.“⁷

2.2 Sporná řízení

Soudní spory rodičů ohledně svěřením dítěte do péče jednoho z nich jsou horší varianty, než když se jeden rodič rozhodne ponechat dítě u rodiče druhého. Nutno však podotknout, že se setkáváme i s tím, že rodič nemá někdy jinou alternativu, než soudní spor ohledně nezletilého dítěte vyvolat. Jedná se nejen o řízení ve věcech úpravy rodičovské zodpovědnosti k dětem, ale zejména o projednávání návrhů soudem, kdy jeden rodič druhému brání ve styku s dítětem. Existují i řídké případy, kdy je zájem dítěte vážně ohrožen kontaktem s matkou nebo otcem. Rodič, který takový soudní spor vyvolává, by si měl být plně vědom rizik, která ze situace následně mohou vyplynout.

Nastanou-li během řízení o úpravě rodičovské zodpovědnosti spory o to, kde by dítě mělo bydlet, nebo kde a jak často by se mělo vídat s druhým rodičem, nařídí soud vypracování zprávy o poměrech v rodině koliznímu opatrovníkovi. Výchovná zpráva pak pomůže rozhodnout ve sporných otázkách. Z tohoto vyplývá, že právě péče o děti rozcházejících se rodičů je ponejvíce starostí soudem určených sociálních odborů.

Sociální pracovníci sdělují soudu informace o rodinném zázemí dítěte. V první řadě mají oprávnění hovořit s dítětem bez přítomnosti rodičů. Pohovor s dítětem lze provést pouze tehdy, pokud je schopno formulovat své vlastní názory, a tyto názory svobodně vyjadřovat při projednávání záležitostí, které se ho dotýkají. Informace mohou získávat i od lidí, kteří dítě znají. Snaží se tak přispět k lepšímu řešení otázek, nad kterými se oba rodiče nedokáží shodnout. Pokud ani toto dokazování nestačí soudu pro jeho rozhodnutí, většinou se přistupuje k vypracování znaleckých posudků, což pro dítě opět představuje další velkou psychickou zátěž.

Pokud dojde k rozchodu či rozvodu rodičů, pak by měl podle Eduarda Bakaláře v péči a výchově o nezletilé děti pokračovat ten z rodičů, který má lepší a zralejší osobnost. Kriterium osobnosti má své racionální jádro a neoddiskutovatelnou logiku:

⁷ WARSHAK, R. A. Revoluce v porozvodové péči o děti. 1. vyd. Praha: Portál, 1996, s. 163.

„Rodič vychovává dítě tak kvalitně, jak kvalitní je sám a předává mu ty hodnoty, které sám má.“⁸

⁸ BAKALÁŘ, E. Nové pohledy na rozvodovou tematiku. 1. vyd. Praha: MPSV Praha, 1993, s. 32.

3. Děti a rozchod rodičů

V rodině, kde se chce jeden z rodičů rozvést nebo odejít ze společné domácnosti, nastane většinou hněv a smutek. Po určité době, která může trvat různě dlouho, se na sebe většina rodičů přestane zlobit. Začnou se s nadějí dívat do budoucnosti a smíří se s danou situací. Nejvíce bezmocné jsou v takovéto rodině děti. Nedokáží si vysvětlit, co se vlastně stalo. Často si i myslí, že na rozchodu rodičů nesou i ony vinu. Mnoho dětí má většinou přání, aby rodiče zase žili spolu, vytvořili úplnou rodinu a měli se všichni rádi. Zároveň mají starost o bezpečí rodičů a vlastní existenční zajištění. Konflikt mezi rodiči tyto obavy dítěte ještě násobí.

Gardner říká, že se nestává, že by dítě mělo vztah jen k jednomu rodiči. Většinou si vytvořilo pouta k oběma rodičům. To, co by nás mělo v těchto případech zajímat, je ke komu má dítě silnější nebo zdravější psychické pouto.⁹

V současné společnosti je však většina dětí vychovávána pouze matkami. Nutno však podotknout, že v poslední době značně přibývá případů dětí svěřených do výchovy otců, nebo rodiče využívají možnosti svěření dětí do společné či střídavé výchovy.

Přesto se odborníci shodují na tom, že otec má v rodině nezastupitelné místo a jeho přínos pro zdravý vývoj dítěte je neoddiskutovatelný. Ať je dítě svěřeno do výhradní péče matky nebo otce, vždy je postiženo tím nejzávažnějším důsledkem rozvodu, totiž ztrátou plnohodnotného vztahu s druhým z rodičů.

Z mé praxe je mi známo, že jsou otcové, kteří mají velký zájem se na výchově dětí podílet a v případě, že je jim dána příležitost, jsou schopni se o dítě řádně postarat. Tyto mé poznatky potvrzuje i Eduard Bakalář v knize – Nové pohledy na rozvodovou tematiku.¹⁰

Přesto se v tomto směru musím ztotožnit s názorem E. Teybera, který v knize Děti a rozvod uvádí, že: „Kulturní norma, podle které se má o děti starat především matka, je stále hluboce zakořeněná. Míra zapojení rozvedeného otce je však rozhodujícím faktorem adaptace dítěte. Chybějící rodičovský vliv rozvedeného otce je až příliš často považován za nedůležitý.“¹¹

Většina dětí přichází rozchodem rodičů o přirozené právo mít matku i otce. Pro některé rodiče, kteří nedostanou dítě do své výchovy, končí nejenom jejich manželství

⁹ GARDNER, R. A. Syndrom zavrženého rodiče. 1. vyd. Praha: MPSV Praha, 1996, s. 88.

¹⁰ BAKALÁŘ, E. Nové pohledy na rozvodovou tematiku. 1. vyd. Praha: MPSV Praha, 1993, s.16.

¹¹ TEYBER, E. Děti a rozvod. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 2007.

či partnerský vztah, ale často i angažovanost jako rodiče. Zpočátku se s dětmi snaží poměrně často stýkat, ale postupem času se frekvence těchto kontaktů snižují. Nezřídka se své rodičovské role vzdávají, a to v případech, kdy bývalý partner naváže nový vztah nebo jeden z nich založí novou rodinu. Mnoho lidí však neznepokojuje minimální podíl tohoto rodiče na výchově, jako pak jeho případné neplnění vyživovací povinnosti.

Pro některé děti znamená rozchod rodičů to, že se může zmírnit nebo i zcela vymizet nepřátelství mezi nimi. Z mé praxe je mi známo, že stále více přibývá případů, kdy se nepřátelské pocity mezi rodiči v době jejich rozchodu ještě více vyostří. Navíc se nesnaží oddělit konflikty, které souvisí se vztahem k bývalému partnerovi od své rodičovské role. Stává se, že nejsou schopni při výchově nezletilého dítěte kooperovat a tím se zvyšuje riziko vzniku syndromu zavrženého rodiče, což může pro dítě znamenat celoživotní psychické trauma.

Vojtěch Trnka říká: „Děti chtějí vědět, že přestože budou žít jen s jedním rodičem, budou druhého vídat co nejčastěji, a že to tak chtějí oba rodiče. Bylo by vhodné, kdyby děti od rodičů právě v době rozchodu slyšely, že je rodiče nebudou využívat jako poslíčky a nebudou se jich ptát, co dělá druhý rodič.“¹²

Rodič, který měl s dítětem pěkné vztahy, se musí snažit udržet kontakt s dítětem i po rozchodu se svým partnerem. Jak uvádí R. A. Warschak, je udržování stálého kontaktu jediným způsobem, jak neutralizovat odcizení s dítětem.¹³

Dle mého názoru je v zájmu dítěte, aby v takovém případě styk probíhal v co nejširším možném rozsahu. Výjimkou jsou samozřejmě situace, kdy by dítěti hrozilo fyzické či sexuální ublížení. Rovněž se setkáváme s oblastmi, kdy je nutné kontakt s druhým rodičem zařídit tak, aby neutrpělo bezpečí a sebedůvěra dítěte. Jedná se zejména o případy, kdy jeden z partnerů nedokáže potlačit nepřátelství vůči partnerovi druhému a jeho projevy mají negativní dopad na nezletilé dítě.

Odmítaný kontakt ze strany dítěte

Ve své praxi jsem se opakovaně setkala s případy, kdy děti odmítaly návštěvy rodiče, do jehož výchovy nebyly svěřeny. Toto odmítání nebylo vždy známkou zavržení, ale šlo o přechodné, občasné projevy nepřátelství k rodiči, který odešel ze společné domácnosti. Nějakou dobu pak trvalo, než se vztahy mezi dítětem a rodičem opět stabilizovaly a dítě si zvyklo na setkávání s rodičem v jeho novém bydlišti nebo

¹² TRNKA, V. Děti a rozvod. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 30.

¹³ WARSHAK, R. A. Rozvodové jevy. 1. vyd. Praha: Triton, 2003.

v jiném prostředí. Pokud dítě mělo jistotu, že rodič, se kterým žije, nemá proti návštěvě druhého rodiče námitky, narušené vazby se brzy znovu obnovily.

Četnější však byly případy, kdy právě takové situace využil rodič k vznesení křivého obvinění, že za problémem stojí rodič druhý, který má dítě ve výchově. Pokud se tak stalo, situace se většinou pouze zhoršila a negativně ovlivnila vztah dítěte mnohdy i k oběma rodičům. Jsem toho názoru, že právě tyto konflikty jsou často spouštěcím momentem několik let trvajících soudních sporů o dítě a mohou končit i samotným syndromem zavrženého rodiče.

Jako nejzávažnější případy vidím právě ty, kdy za odmítavým chováním dítěte k rodiči stojí právě jeho matka nebo otec. Velký problém je pro odmítaného rodiče přesvědčit sociální pracovníky, psychology, soudní znalce a samotné soudce o tom, že ponižování a neklid dětí v přítomnosti odmítaného rodiče jsou známkou popouzení a programování rodiče druhého.

Není lehké posoudit, do jaké míry dítě projevilo opravdu své vlastní přání a do jaké míry bylo ovlivněno někým jiným. Těžko se dokazují známky manipulace, neboť jsou často skryté nebo velmi málo patrné.

Pokud není důkazem odborná zpráva, soudce se často domnívá, že děti rodiče zavrhly oprávněně, a to vinou jeho chování. Jindy se obávají, že rodič vědomě vznáší křivá obvinění proti druhému, aby zvýšil své šance získat dítě do své výchovy. Rodič, který prokazuje, že vina není na jeho straně, si je jasně vědom toho, že sjednání nápravy je často pouze v rukou soudu.

Warshak v knize *Rozvodové jedy* říká, že než soudce přesvědčíte, aby nařídil dítěti setkání s předmětem jeho strachu – tedy s vámi samotnými, musíte si být jisti, že soudce uvěřil, že dětský strach není realistickou reakcí na kruté zacházení z vaší strany. Pokud se rozhodne kontaktu se zavrženým rodičem zabránit, problémem takového přístupu je, že se tak zavržení jen dále prohlubuje. V zájmu ochrany dítěte soud bezděky přispěje k citovému týrání dítěte tím, že mu znemožní zažívat láskyplný vztah k jednomu rodiči.¹⁴

S problémem syndromu zavrženého rodiče jsem se setkala v několika případech. Tyto děti jednoznačně vykazovaly znaky, které jsou popisovány v odborné literatuře. Přestože v nejzávažnějších případech docházeli rodiče s dětmi k psychologům, psychoterapeutům, soudním znalcům, v jejich odborných zprávách byl pouze ve dvou

¹⁴ WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy*. I. vyd. Praha: Triton, 2003, s. 144.

případech problém označen jako syndrom zavrženého rodiče. Ze závěrů však jednoznačně vyplývalo, že se jedná o diskutovanou problematiku, která nebyla označena tímto termínem. Jedním z možných způsobů vysvětlení by mohl být fakt, že u nás je tento termín málo používaný a v zahraničí se s ním setkávají běžně.

4. Syndrom zavrženého rodiče

4.1 Pojem syndrom zavrženého rodiče

Syndrom zavrženého rodiče je zařazen pod syndromem týraného a zanedbávaného dítěte – CAN (child abuse and neglect syndrome). Ve slovníku sociální práce je definován jako týrání, kdy „týráním dítěte jsou všechny formy ubližování dítěti, včetně nezabránění tomuto ubližování, kterých se někdo dopustil vědomě“. Fyzické týrání se často pojí s týráním psychickým – dítě je neustále pod tlakem kritiky, výhrůžek, nesplnitelných nároků např. na školní prospěch, na pomoc s péčí o sourozence nebo domácnost. Dítě je uváděno do neřešitelných konfliktů loajality týkajících se rodinných vztahů, především pak v době rozvodu.¹⁵

Termín syndrom zavrženého rodiče (Parental alienation syndrome) zavedl poprvé v 80. letech Richard A. Gardner. Jedná se o proces, kdy je dítěti vůči rodiči vštěpován odpor a kritika, které jsou neoprávněné anebo přehnané. Popouzením označuje Gardner systematické programování dítěte proti rodiči.

Koncept zavrženého rodiče zahrnuje navíc i další aspekty. Programující rodič přispívá k odcizení dítěte nejen vědomě, ale i podvědomě. Zdůrazňuje i vlastní podíl dítěte na rozvoji syndromu, nezávisle na rodiči. Význam má samozřejmě rodina a prostředí, ve kterém dítě žije.

Uvádí i další odlišné aspekty od popouzení – například doplnění programování o scénář odsuzující a zavrhuje rodiče, který nemá dítě ve výchově. Je třeba ho též odlišit od nepřátelství, které si dítě může vytvořit vůči týrajícímu, zanedbávajícímu nebo zneužívanému rodiči. Při vytvoření syndromu zavrženého rodiče nedal rodič důvod k tomu, co by u dítěte mohlo nenávisť vyvolat.

Matoušek ve Slovníku sociální práce označuje syndrom zavrženého rodiče jako „výsledek kampaně, během níž někdo vštěpoval dítěti neoprávněnou kritiku nebo odpor k jeho rodiči. Obvykle se vyskytuje jako následek rozvodu, po němž se jeden z partnerů (tzv. programující rodič) snaží se svým traumatem – totiž pocitem, že sám byl zavržen, vyrovnat s projekcí veškeré viny na druhého partnera. Dítě při tom programující rodič angažuje jako svého spojence a indoktrinuje ho natolik, že si dítě samo začne konstruovat události dokládající zavrženíhodnost druhého rodiče. Programujícím

¹⁵ MATOUŠEK, O. Slovník sociální práce. 1. vyd. Praha: Portál, 2003, s. 233.

rodičem jsou podle Matouška zejména matky, které si rozvod nepřály a mají dítě ve své péči.¹⁶

R. A. Warshak v knize *Rozvodové jedy* uvádí, že i Gardner viděl v roli programujícího rodiče častěji matku než otce a v tomto směru byl kritiky napadán, že brojí proti matkám. Jeho nejnovější studie však hovoří o tom, že vzhledem ke změnám v rozvodových procesech se nyní počet matek i otců, kteří u svých dětí vyvolávají SZR, vyrovnal.¹⁷

Pokud vycházím ze svých praktických zkušeností, musím konstatovat, že v posledních letech skutečně přibývá případů, kdy jsou manipulujícím rodičem i otcové.

Kritika Gardnera

Gardner usiluje o to, aby byl SZR jako diagnostická kategorie zařazen do mezinárodní klasifikace psychických poruch. Americká psychiatrická asociace, nicméně nepovažuje parental alienation syndrom za psychickou poruchu a neuvažuje o jeho zařazení mezi psychické poruchy z důvodů omezené validity výzkumů na toto téma.

Autoři *Psychiatrických listů* – Pavlát, J. Janotová, D. v tomto směru s Gardnerem rovněž nesouhlasí. Uvádějí, že jednoznačné konstatování „syndromu zavrženého rodiče“ je ojedinělé. Podle nich se na odmítavém postoji dítěte podílí mnoho faktorů, které je třeba individuálně zhodnotit a je třeba přihlížet též k osobním zážitkům dítěte s odmítaným rodičem.

Z hlediska diagnostiky lze rozpoznat u rodičů a dětí v rozvodových sporech poruchy psychického stavu, které lze hodnotit všeobecně užívanými diagnostickými kategoriemi. Většinou jde o adaptační poruchy, poruchy osobnosti a poruchy psychického vývoje, které se rozvíjejí v důsledku špatné adaptace na rozvodovou situaci a další uspořádání péče o dítě.

Z tohoto hlediska se jim nejví zavedení další diagnostické kategorie nebo syndromu jako nezbytné. Překlad termínu „The parental alienation syndrom“ jako „syndrom zavrženého rodiče“ přináší negativní konotace a je nepřesný. Vhodnější by bylo užívat termín „odcizený rodič“.¹⁸

¹⁶ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003, s. 234.

¹⁷ WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003, s. 50.

¹⁸ PAVLÁT, J. JANOTOVÁ, D. *Syndrom zavrženého rodiče*. Česká a slovenská psychiatrie, 2006, 1, s. 7 - 12.

Odcizení dítěte s rodičem

Je mnoho možností, jak může rodič přispět k odcizení dítěte od druhého rodiče. Jejich výčet můžeme najít v odborné literatuře Gardnera a pracovníci sociálních odborů je mohou potvrdit zkušenostmi ze své praxe.

Často zaznamenáme již od počátku neochotu rodičů domluvit se na jakémkoliv rozsahu společných návštěv dítěte a rodiče nežijícího s ním v jedné domácnosti. Programující rodič nesouhlasí s určením pravidelných kontaktů s tím, že je narušen pravidelný program dítěte. Návštěvy druhého rodiče nemají v tomto rozvrhu místo. Dojde-li k návštěvě, nejsou schopni udělat sebemenší ústupek, pokud jde o dodržování času, přebírání a předávání nezletilého.

Nepřipouští možnosti nepředvídatelných událostí na straně druhého rodiče, například v podobě problémů s dopravou nebo i zdravotních potíží.

Často se setkáváme s výmluvami, že dítě ke druhému rodiči jít nemůže, neboť je velmi malé nebo nemocné. I když se pečující rodič o dítě nemůže z jakýchkoliv důvodů sám postarat, volí raději možnost předat dítě pečovateli. Dítě raději předá naprosto cizí osobě, než aby péči zajistil druhý rodič.

Problémem se staly i telefony, telefonní záznamníky, kterých se často obávají mnozí rodiče, kteří dítě nedostali do své péče. Jejich snahy navázat kontakt s dětmi touto cestou se naprosto míjejí účinkem. Odmítaný rodič se tak dostává na první místa nepřijatelných osob. Pokud dítě ve výjimečných případech telefonický hovor přijme, setkává se zpravidla se sděleními, ve kterých se děti ztotožňují s názory pečujícího rodiče. Zpravidla je pečující rodič přítomen i samotnému telefonickému hovoru.

Programující rodič se nebrání zamezovat druhému v návštěvách v předškolním a školském zařízení. Pokud ten neuposlechne a ke kontaktu dojde, okamžitě vyhledává pomoc u psychologa. Po své účelové návštěvě, pak s jednostranným vyjádřením psychologa o tom, že návštěva měla negativní dopad na dítě, pokračuje ve svém sporu s bývalým partnerem.

Stává se, že pečující rodič odmítá druhému předávat informace o zdravotním stavu dítěte.

Známe případy, kdy je rodič bezdůvodně označován za násilníka a pro děti se stává necitelným a krutým. Někteří se dokonce snaží vyvolat v dítěti pocit viny, pokud se rozhodne pro návštěvu druhého rodiče.

Programujícímu rodiči, který se rozhodl použít těchto shora uváděných postupů je jasné, co dělá. Jeho pokusy pošpinit druhého jsou úmyslné, vědomé a skutečně vedou

k odcizení dítěte a rodiče, případně dalších příbuzných. Dítě časem ztrácí téměř vše, co s druhým rodičem souvisí a následně pak může dojít až k syndromu zavrženého rodiče.

Dalším důsledkem syndromu zavrženého rodiče je i to, že se u dítěte zabrzdí a zdeformuje emocionální a psychosociální vývoj.

R. A. Warshak v knize *Revoluce v porozvodové péči o děti* uvádí, že rozvod u některých dětí zanechává psychická zranění, jejichž jizvy vzdorují uzdravení i přes delší časový odstup. Jednou ze známek takových zranění a varovnými signálem rodičům jsou poruchy v náladě mladého člověka. Mohou mít podobu trvalého smutku a deprese, nadměrných obav a celkové úzkosti či velkých výkyvů v náladě.¹⁹

4.2 Faktory ovlivňující SZR

4.2.1 Příspěvní rodičů k odcizení

V této části práce se budu věnovat faktorům, které ovlivňují vznik syndromu zavrženého rodiče, budu zde vycházet zejména z knihy *Syndrom zavrženého rodiče* od R. Gardnera.²⁰ Podíl rodiče na vytvoření syndromu zavrženého rodiče se pohybuje od naprosto vědomého až po zcela nevědomý, postupem času dochází k posunu k nevědomému příspěvku. Příspěvní faktory se po určité době zautomatizují, hluboce začlení do psychické struktury programujícího rodiče a ten je používá bez toho, že by si uvědomil jejich škodlivý účinek.

Rodiče používají k odcizení dítěte druhému rodiči nejčastěji vědomou techniku programování (brainwashing). Gardner toto slovo používá jako synonymum pro vymývání mozku. Jde o vědomý proces, kterým se snaží změnit myšlení dítěte. Zpravidla je zahájena nesmiřitelnou kampaní shazování, která může trvat i několik roků.

Používání této techniky bylo zaznamenáno jak u matek, tak i u otců. Pokud se jednalo například o problematický vztah rodičů a jeden z nich si našel nového životního partnera, obrací se pozornost ze strany druhého právě na tuto osobu. Zaslíbeně se pak zapomíná na problémy, ke kterým sám tento rodič přispěl. Opakováním hanlivých vět o nové známosti druhého rodiče pak směřuje i dosažení svého cíle.

Jak říká Gardner: „Kritika někdy může být vymyšlená, ale dítě je vedeno k tomu, aby obviněním zcela uvěřilo.“ „Nenáviděný“ rodič je se tak stává inkarnací zla.²¹

¹⁹ WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003 s. 56.

²⁰ GARDNER, R. A. *Syndrom zavrženého rodiče*. 1. vyd. Praha: MPSV Praha, 1996.

²¹ GARDNER, R. A. *Syndrom zavrženého rodiče*. 1. vyd. Praha: MPSV Praha, 1996, s. 32.

4.2.2 Techniky používané matkou

Převážně matky zpravidla ničí předměty, které by jim mohly připomínat existenci bývalého partnera. Nenávist, kterou k němu cítí, přenáší i na tyto předměty. Často ničí i obrázky, které připomínají dítěti příjemné, šťastné a společné chvíle s otcem.

Děti jsou často zatahovány z jejich strany i do finančních situací v rodině, která se obrací proti druhému rodiči. Jedná se nejen o případy, kdy jeho odchod skutečně způsobí předvídatelnou nouzi, ale i samotného plnění vyživovací povinnosti k dítěti.

Objevují se často i přehnané bezdůvodné kritiky otce a nebrání se i zveličování drobných psychických problémů tohoto rodiče.

Vyvolávány jsou i problémy spojené se stykem s otcem. Někdy nevinná slova programujícího rodiče, pronesená sarkastickým tónem, mohou dítěti naznačit, jak je otec nežádoucí.

Dalšími používanými taktikami je bránění v poskytování školních informací a informací o zdravotním stavu dítěte a konečně i manipulace s vyznáním a se jménem.

Z nevědomých a skrytých technik se jedná především o neutrální postoj ke kontaktu s druhým rodičem. Pokud rodič projevuje k návštěvám dítěte a druhého rodiče takovýto postoj, dává tímto dítěti jasně najevo, že kontakt s druhým rodičem není dostatečně významný v jeho životě a absence v návštěvě pro něho nebude žádnou zásadní ztrátou. Takový postoj rodiče v dítěti vzbuzuje negativní city a vyzývá jej k tomu, aby ke styku nedocházelo.

Některé matky zneužívají pocitu viny dítěte při jeho programování vůči druhému rodiči. Poukazují na svojí opuštěnost, bezmocnost, za kterou podle nich stojí otec dítěte. Otce staví do pozice toho, kdo se snaží od ní odlákat i dítě. V dítěti tak vyvolává pocit viny, nechat matku samotnou. Otcovy nedostatky se zvětšují a odůvodní se jimi nechat dítě trávit s ním společné návštěvy.

O technice odstraňování předmětů připomínajících druhého rodiče bylo již zmíněno ve vědomých technikách. Jejich princip je sice obdobný i u nevědomých technik, ale jde o rozdílnou motivaci. V případě nevědomé techniky odstraňuje matka vše, co by mohlo otce připomínat, a pokouší se vyvolat dojem, jako by otec nikdy neexistoval. Jakákoliv zmínka o otci u ní vyvolává odpor a dítě vycítí, že je lepší o něm nemluvit a dárky od něho raději schovávat. Tímto postojem se stupňuje i kampaň vyloučení otce ze života dítěte.

4.2.3 Techniky používané otcem

Programující otec se snaží častěji znevažovat práci matky spojenou s výchovou dětí. Zdůrazňuje důležitost mužského prvku v rodině, zejména pak samotné finanční zajištění rodiny a zlehčuje vzdělání matky.

Chlapce se pak snaží přetáhnout na svou stranu tím, že působí na jejich „chlapství“. Zapojují je do náročných pracovních či sportovních programů.

Podle Gardnera otcové označují zejména své dcery jako „malé přítelkyně“, mazlí se s nimi, objímají je, podplácejí dárky a přesvědčují o opovrženímhodnosti matky i její rodiny.

Jak se můžeme dozvědět z odborné literatury, vyplývá motivace programujícího rodiče převážně z těch horších stránek lidské povahy. Jde o motivy moci, pomsty, trestání, nenávist a agrese, kterým je dán volný průběh. Nezřídka se objevuje egoistická snaha po výhradním vlivu rodiče na utváření psychiky dítěte, na jeho další život, což často přechází v pocit vlastnictví dětí a sice i v již dospělém věku. Dále se zde pravidelně podílejí motivy jako je „potřeba vnějšího nepřítele“, na kterého je možné svést všechna vlastní selhání a životní těžkosti.

4.2.4 Skrytá psychodynamika dítěte

Tato část zahrnuje faktory, které mají svůj původ pouze v dítěti. Původně nezahrnovala žádná aktivní přispění ať už vědomé či nevědomé ze strany „milovaného“ rodiče. Původ má v psychopatologických faktorech osobnosti dítěte, přesto však může rodič přispění dítěte zneužít k tomu, aby odcizení s druhým rodičem podpořil.

Udržování primárního pouta

Dítě si přeje zachovat pouto zejména s rodičem, který byl primárním pečovatelem v jeho nejranějším období života. Vzhledem k tomu, že je jím ve většině případů matka, je pak dle zkušeností Gardnera pouto mezi matkou a dítětem silnější a vydrží déle než pouto mezi otcem a dítětem. Pokud se stane programujícím rodičem otec, má ztíženou práci a své metody k dosažení cíle musí používat velmi dlouho.

Dítě má strach, že by mohlo dojít k odcizení od preferovaného rodiče, nenávist k druhému rodiči je jen zdánlivá. Větší strach však má často z „milovaného“ rodiče než z rodiče „nenáviděného“. Syndrom zavrženého rodiče je dobrým způsobem, jak například potrestat toho, kdo opustil rodinu.

Gardner říká: „Věřím, že čím je dítě mladší, tím je u něho silnější manipulovatelnost, touha podřídit se rodičovské autoritě a možnost vytvoření syndromu zavrženého rodiče jako folie a deux. Navíc čím je dítě mladší, tím větší bude jeho závislost na rodiči, který o ně primárně pečoval a tím větší tedy bude možnost, že začne ke vzniku syndromu samo přispívat.“²²

Reagování opakem

Opakem lásky není nenávisť, ale lhostejnost. Skutečné zavržení spočívá v neutrálním postoji, kdy na člověka myslíme či nikoliv. Nutková nenávisť je často zástěrkou, která maskuje hlubokou lásku a pak jde o mechanismus přeměny reakce v opak.

Pokud dítě uvažuje o své nenávisti k rodiči, myslí na něho. Aby se však zbavilo svého pocitu viny k druhému rodiči, přeměňuje lásku v nenávisť. Pocit viny je pak spojen se strachem z toho, že bude milovaným rodičem zavržen proto, že city k druhému dává otevřeně najevo.

Ztotožnění s agresorem

Pokud se jedinec vyskytuje v bezmocné situaci, přijme při setkání se silnější a hrozivější osobou její postoje. Tímto se snaží kompenzovat pocit nebezpečí a bezmoci, který cítí, protože je slabý a zranitelný. Dítě se přidá na stranu jednoho z rodičů, aby se nestalo také cílem útoku. Řídí se tak heslem: „Když je nemůžeš porazit, přidej se k nim.“

Ztotožnění se s idealizovanou osobou

Tento mechanismus funguje podobně jako ztotožnění se s agresorem. V důsledku chování programujícího rodiče se druhý stává odpuzující a zbytečnou osobou, která nemá žádné dobré vlastnosti. Dítě, které je zbaveno jednoho rodičovského vzoru a zbývá mu jediná osoba, s níž se může ztotožnit. Jakoukoliv kritiku tohoto rodiče vnímá jako kritiku vlastní.

Projevování nepřátelství

Jednou z negativních emocí, které vyvolává rozchod rodičů, je zlost. Vývoj syndromu zavrženého rodiče může sloužit jako prostředek k ventilaci těchto pocitů,

²² GARDNER, R. A. Syndrom zavrženého rodiče. 1. vyd. Praha: MPSV Praha, 1996, s. 88.

které mohou mít různý původ. Pokud by nebylo syndromu zavrženého rodiče, byla by zlost buď potlačena, nebo ventilována nějakým jiným způsobem.

Rozchod rodičů přináší zpravidla zhoršení finanční situace rodiče, který bude vychovávat dítě. Právě tyto skutečnosti pak přinášejí další řadu negativních pocitů, které se mohou ještě prohlubovat dlouholetými spory o majetkové vypořádání a konečně i výživné pro dítě. V době rozchodu rodičů jsou tito zcela zaměstnání vzájemným nepřátelstvím, následně pak spory o dítě a majetek, což v dětech vyvolává frustraci a hněv. Nedostává se jim takové lásky a pozornosti jako tomu bylo v minulosti.

Velký problém nastává, pokud rodič odešel za novým partnerem, nebo si jej našel po rozchodu. Tyto cizí osoby jsou málokdy vítány, jsou většinou dětmi chápány jako nezvaní vetřelci. Jejich přítomnost pak v dětech vyvolává velmi negativní pocity.

Nakažlivost emocí

Emoce se dokáží rychle přenášet z jedné osoby na druhou. Dítě žijící s rodičem, který podléhá výbuchům vzteku a hysterickým záchvatům, se bude časem chovat stejně a bude s ním sdílet i podobné pocity. Protože dítě nezná přesný důvod svého vzteku, bude uvádět nesmyslné scénáře tj. vypůjčené scénáře nebo absurdní argumenty.

Sexuální soupeření

Na odcizení rodiče a dítěte se také někdy podílí sexuální rivalita a pohlaví. U dívek se projevuje intenzivněji, u chlapců je spíše skrytá. Pokud má dívka k otci romantický vztah, může být jeho známost s jinou ženou pro ni velice zraňující. Vztah dívky k otci se většinou začne rozpadat a mohou padat i ultimata: „Vyber si mezi ní a mnou.“ Matka tyto rozpory pak většinou podporuje, neboť slouží její vlastní pomstě.

4.3 Projevy syndromu zavrženého rodiče

Gardner uvádí následujících osm typických projevů²³, které ovšem nemusí být splněny všechny najednou: kampaň shazování, slabé, neopodstatněné nebo absurdní odůvodnění nenávisti, nedostatek ambivalence, fenomén „nezávislého“ myslitele, reflexivní podpora „milovaného“ rodiče při rodičovských sporech, absence pocitu viny, přítomnost vypůjčených scénářů, rozšíření nepřátelství na celou rodinu „nenáviděného“ rodiče.

I. Kampaň shazování

Dítě bývá typicky posedlé „nenávistí“ k jednomu rodiči. Skutečnost je však taková, že k němu potlačuje mnohé něžné a láskyplné city. Pokud mluví o „nenáviděném“ rodiči, používá urážlivých slov, aniž by cítilo stud nebo vinu. Znevažování rodiče připomíná litanii.

Největší nenávist projevuje dítě zejména za přítomnosti „milovaného“ rodiče. Jeho chování je neutrální až utlumené, pokud je pouze ve společnosti „nenáviděného“ rodiče. S takovými projevy se často setkáváme při předávání dětí při styku s druhým rodičem. Jednou z dalších taktik těchto dětí je, že projevují lásku tomu rodiči, který je přítomen a nenávist pak rodiči nepřítomnému. Projevy nenávisti jsou nejvíce patrné tehdy, pokud je dítě s oběma rodiči pohromadě.

Tyto projevy popisuje Gardner a setkávají se s ním především psychologové při provádění asistovaných styků. Na společná setkání s odmítaným rodičem dochází dítě v doprovodu milujícího rodiče a již od počátku zaujímá odmítavý a nepřátelský postoj vůči rodiči druhému. Pokud zůstává s odmítaným rodičem delší dobu v místnosti samo nebo za přítomnosti 3. osoby, začne se mu návštěva dokonce líbit. Pokud je rodič zaujme něčím zajímavým, přestává sledovat i dobu společného setkání, jak tomu běžně bývá. Jakmile však společné setkání skončí a dítě se má vrátit k milovanému rodiči, opět se vrací ke svému odmítavému a nepřátelskému postoji.

II. Slabé, neopodstatněné nebo absurdní odůvodnění nenávisti

Děti, které jsou postiženy tímto syndromem, poskytují obvykle iracionální a často i směšná vysvětlení pro své nepřátelství vůči odmítanému rodiči. Tato

²³ 23 GARDNER, R. A. Syndrom zavrženého rodiče. 1. vyd. Praha: MPSV Praha, 1996, s. 15 - 30.

vysvětlení se snaží omlouvat různými vzpomínkami na nevýznamné hádky, ke kterým došlo před několika léty a normální děti na ně běžně zapomínají. Děti si často samy vytvářejí zavrhuující scénáře a tímto doplňují to, co je jim vštěpováno programujícím rodičem.

Warshak říká: „Od dětí se dočkáte pohrdání a krutostí, kterých se dostává jen nejhorší nepřítelům. K rodiči, jenž má být zavržen, se chovají tak, jako by nezasluhoval ani minimum úcty a respektu.“²⁴

III. Nedostatek ambivalence

Většina dětí je schopna uvést kladné i záporné vlastnosti obou rodičů. Děti s tímto syndromem vidí vše jen schematicky, černobíle. Nenáviděného rodiče pouze špatně, milovaný rodič je v jejich očích naprosto dokonalý a má samé pozitivní vlastnosti.

IV. Fenomén „nezávislého myslitele“

Převážná část takto postižených dětí utvrzuje své okolí o tom, že jejich rozhodnutí zavrhnout druhého rodiče je jejich vlastní a nenese na něm podíl „milovaný“ rodič. Děti chápou, že cestou své lži ochrání „milovaného“ rodiče před kritikou a uleví jeho pocitu viny.

Tyto děti nakonec samy uvěří, že odmítání navštěvovat druhého rodiče je jeho vlastním rozhodnutím. Většinou neuvádí žádné vážné důvody, pro které by styk s odmítaným rodičem neměl probíhat a odmítaný rodič mu byl při společném setkání něčím nebezpečným.

Naprosto musím souhlasit s názorem Gardnera, který uvádí, že děti často používají vypůjčených slov a frází manipulujícího rodiče. Dětem s ohledem na jejich věk často nedochází, že tímto popírají tvrzení manipulujícího rodiče o uplatnění vlastního úsudku.

²⁴ WARSHAK, R. A. Rozvodové jedy. 1. vyd. Praha: Triton, 2003, s. 61.

V. Reflexivní podpora „milovaného“ rodiče při rodičovských sporech

Pokud je dítě vyšetřováno za přítomnosti obou rodičů, reflexivně zastává názor „milujícího“ rodiče. Tyto děti přijímají bez nejmenších pochybností obvinění vznesená „milovaným“ rodičem proti rodiči „nenáviděnému“. Dle Gardnera nedokáže svůj názor podat rodič tak důrazně, jako to dělá podporující dítě.

VI. Absence pocitu viny

Dítě může projevovat absolutní nezájem o pocity „nenáviděného“ rodiče. Často se objevuje jejich úplná absence vděku za dary, výživné nebo jiné projevy zájmu a lásky. Následně si ale chtějí být jisti v tom, že si k nim „nenáviděný“ rodič vyživovací povinnost plní. Stávají se i případy, kdy se dítě vědomě účastní spolu s matkou falešného obvinění otce ze sexuálního zneužívání. Pokud pak otec skončí ve výkonu trestu, dítě mu tak může zcela zničit i jeho život. Děti se stávají zcela imunními vůči hrozným důsledkům svého chování.

Warshak rozděluje děti na ty, které vědí, že jejich obvinění jsou falešná. Vědomě nebo s přispěním jednoho z rodičů se pro lhaní rozhodly. Jiné odcizené děti pak ojedinělé případy zákazu nebo trestu zveličí a udělají z něj obvinění z fyzického týrání. Poslední skupinou jsou pak děti, které jsou opakovaným vyptáváním a manipulací dovedeny k tomu, že svého rodiče křivě obviní z fyzického týrání nebo sexuálního zneužívání. Začnou věřit smyšleným příběhům a nakonec dojdou k závěru, že se tak skutečně stalo.²⁵

VII. Přítomnost vypůjčených scénářů

Často se u těchto dětí setkáváme s výrazy, které se ztotožňují s výrazy „milovaného“ rodiče. Jedná se o fráze a obraty, které ve svém věku vůbec nepoužívají. Právě malé děti si neuvědomují, že napodobováním řeči „milujícího“ rodiče prozrazují, kdo s nimi manipuloval.

K tomuto Warshak říká, že děti od manipulujícího rodiče přebírají některá slova, která používají při svých stížnostech. Taková slova nápadně vybočují z jejich normálního slovníku a překračují úroveň jejich chápání a vyjadřují postoje, které jsou zcela nedětské.²⁶

²⁵ WARSHAK, R. A. Rozvodové jedy. 1. vyd. Praha: Triton, 2003, s. 68.

²⁶ GARDNER, R. A. Syndrom zavrženého rodiče. 1. vyd. Praha: MPSV Praha, 1996, s. 83 - 87.

VIII. Rozšíření nepřátelství na celou rodinu „nenáviděného“ rodiče

Nenávist dítěte se často rozšiřuje i na celou rodinu „nenáviděného“ rodiče. Dříve milovaní členové rodiny jsou zavržováni. Dítě ani „milovaný“ rodič netrpí v tomto směru pocitem viny. Dopisy a blahopřání z jejich strany zůstávají nezodpovězeny, dárky se často vracejí neotevřeny zpět, nebo jsou znehodnoceny. Toto chování je v přítomnosti „milovaného“ rodiče výraznější. Jako důvod pro nepřátelství k členům širší rodiny uvádí dítě, že se snaží vylepšit vztahy mezi ním a zavržovaným rodičem. Nejbolestivěji jsou pak ztrátou vnoučete zasaženi prarodiče.

4.4 Typy syndromu zavrženého rodiče

Gardner uvádí, že při pozorování SZR došel k závěru, že existují tři typy tohoto syndromu. Každý z nich vyžaduje jiný přístup, jak terapeutický, tak právnícký. Chybné rozpoznání typu syndromu může vést k neúčinné nebo dokonce škodlivé léčbě, nebo k umístění dítěte do péče nesprávného rodiče. Děti i matky v každé z těchto tří kategorií se od sebe liší. Matku pak používá Gardner jako příklad preferovaného rodiče.

Těžké případy SZR

Matky těchto dětí jsou obvykle fanatické. Jsou schopny použít všechny možné prostředky, ať již legální nebo nelegální, kterými by zabránily návštěvám otce. Jsou posedlé nepřátelstvím ke svému partnerovi. Mnohdy jsou i paranoidní. Jindy jsou jen příkladem mnoha dalších typů paranoidních fantazií. Pro takové matky neexistuje logika nebo konfrontace s realitou. Jsou ochotny uvěřit těm nejnesmyslnějším scénářům.

Děti těchto matek jsou podobně fanatické a většinou se přidávají k matce. Sdílejí s matkou její paranoidní představy o otci. Na rozdíl od dětí trpících střední nebo mírnou formou syndromu se jejich panika z otce nezmenší ani po delší době s ním strávené.

Středně těžké případy SZR

Tyto matky jsou do jisté míry schopny rozlišit zcela nesmyslná obvinění od těch, která by mohla být reálná. Pořád se tu vyskytuje kampaň shazování. Otcí se mstí tím, že se snaží, aby ho děti navštěvovaly co nejméně. Tyto ženy jsou také méně často paranoidní než matky patřící do první kategorie. Vztah matek ze středního stupně syndromu je spíše zdravý, i když trochu zkalený zlostí.

Děti mohou být svěřeny do výchovy těchto matek a s přispěním soudu a terapeuta je možné docílit toho, aby se dítě s otcem běžně stýkalo. Děti spadající do středního stupně SZR nejsou tak fanatické při očerňování otce jako děti z těžkého stupně. Jsou však ochotnější se vzdát kampaně shazování otce, pokud jsou s ním delší dobu.

Mírný stupeň SZR

Matky z této kategorie mají obvykle k dětem zdravý, psychický vztah. Mohou si být vědomy toho, že rovnost mezi pohlavími při sporech o porozvodovou péči o dítě nemusí být vždy ku prospěchu dítěte. Jsou však natolik rozumné, že se nepouštějí do větších soudních sporů, aby tuto péči získaly. Jsou si vědomy toho, že odcizení od otce není pro dítě dobré a jsou ochotny postavit se k otcovým požadavkům rozumně a smířlivě. Někdy souhlasí i s tím, aby byly děti svěřeny do společné péče nebo do péče druhého rodiče a ony měly možnost se s nimi stýkat. I přesto se u nich můžeme setkat s náznaky programování dětí, kterými se snaží upevnit svou pozici.

Děti patřící do této kategorie si vytvářejí své vlastní scénáře s mírnou pomocí matky. Tyto děti projevují největší ambivalenci k návštěvám. Nejsnáze také projevují lásku k druhému rodiči i v přítomnosti matky.

5. Gender a syndrom zavrženého rodiče

V této části práce se pokusím osvětlit některé základní koncepty a pojmy, které by podle mého názoru mohly souviset se syndromem zavrženého rodiče. V naší společnosti je rodina považována za jednu ze základních společenských institucí, a proto je jí a procesům, které v ní probíhají, přisuzován velký význam. Současný nejčastější typ rodiny je založený na svazku muže a ženy a na pokrevním vztahu alespoň jednoho rodiče k dítěti nebo dětem.²⁷ Rodinu v dnešním pojetí v západním světě můžeme podle Giddensova konceptu označit jako párové monogamní uspořádání, které je založeno na vzájemné lásce, oboustranném citu, fyzické přitažlivosti a kompatibilitě partnerů.

Rodina je zároveň ve své současné podobě produktem společnosti, konstruktem, který v sobě nese určité poselství a odráží společenský vývoj. Je utvářena především prostřednictvím genderových vztahů, které současně sama produkuje. Je možné na ni nahlížet z perspektivy žen i mužů a sledovat, jak stejné nebo různé jsou jejich sociálně konstruované představy na vzájemné vztahy, které se v ní vytvářejí. Stejným způsobem můžeme pozorovat, jak probíhá dělba rolí mezi partnery, která tyto společenské představy o úloze mužů a žen ve společnosti a rodině bezpochyby odráží.

Běžně se můžeme setkat s tlakem, který je kladen na striktní dodržování rozdělení genderových rolí. Jedná se o přímý i nepřímý tlak ze strany státu, společenských institucí i jednotlivců. Výše zmíněné rozdělení je založeno na ve společnosti poměrně hluboce zakořeněné představě právě o striktním rozdělení genderových rolí. Podle tohoto žena přirozeně figuruje v roli matky, pečovatelky a záruky „citového zázemí“, je jí tak přisouzen svět rodiny a péče o domácnost, kam muž zasahuje jen minimálně. Jemu je naopak vyhrazen svět práce a veřejné aktivity. V konečném důsledku dochází k nerovné distribuci moci a vzniku nerovností.

Podle Pierra Bourdieuho je mužská převaha zapsaná v myšlení všech lidí již od dob tradiční společnosti až do současnosti. Tento fakt se prostřednictvím socializačního procesu přirozeně přenáší z generace na generaci. Bourdieu říká, že se dělba podle pohlaví jeví jako něco zcela přirozeného, jako by objektivně existovala ve věcech, lidech samých, v celém sociálním světě. Ve skutečnosti by se však dalo říci, že sociální svět i společně s dělením podle pohlaví jsou pouhou konstrukcí. Přesto jsou však

²⁷ GIDDENS, A. Důsledky modernity. 2. vyd. Praha: Slon, 2003, s. 156.

považovány za přirozené, a možná i proto je plně uznána jejich legitimnost. V tomto rozdělení je zřejmá jednoznačná nadřazenost maskulinního řádu. Ten ve všech směrech nepotřebuje žádné ospravedlnění a je považován za neutrální. Věci i aktivity (sexuální i jiné) jsou děleny podle opozic mezi maskulinitou typickou mužskou dominantností, silou, odvahou a feminitou založenou na citlivosti, empatičnosti, intuitivnosti.²⁸

Teprve od šedesátých let dvacátého století dochází k narušení a zpochybnění daného dichotomního rozdělení, spojeného se vstupem žen na místa původně rezervovaná mužům.²⁹ Z výše uvedeného je patrné, že velký význam při utváření genderových kategorií má i symbolická rovina, které svou pozornost věnuje i S. Harding, ve svém symbolickém universzu, které je podrobněji popsáno níže.

Sandra Harding vytvořila schéma, které znázorňuje tři roviny genderu – symbolické univerzum, dělbu práce a role. Symbolické univerzum je oblastí jazyka, hodnot, kultury dané společnosti. Je to oblast abstraktní, která je konstruována jazykem.

Jak již bylo řečeno, západní svět má tendenci vše popisovat pomocí dvou uměle vytvořených kategorií, mužského a ženského principu. Tím se vytváří protipóly demonstrující mužské a ženské vlastnosti (tvrdý x měkký, aktivní x pasivní, rozum x emoce). Proto muži od žen často očekávají, že budou pasivní, emocionálně změřené, mírumilovné. A naopak ženy často od mužů očekávají opak – aktivitu, racionalitu, bojovnost.³⁰

Vytvořené vlastnosti, vztahující se k muži nebo k ženě, nejsou v doplňujícím vztahu, ale jsou hierarchicky uspořádány. Mužský princip a vlastnosti s ním spojené jsou nadřazeny principu a vlastnostem ženským. Na tomto principu je rozdělena i moc a zastoupení mužů a žen ve sféře veřejné a soukromé. Vše mužské, a tudíž nadřazené se pojí s veřejnou sférou, se sférou zaměstnání, moci, nadřazenosti. Ženy byly uvězněny ve sféře privátní, kde se ocitají v podřízenosti a pasivitě.

Genderové nerovnosti znamenají kulturně determinované rozdíly mezi pohlavími. Každá kultura konstruuje pro každé pohlaví různé vzorce chování a možností. Přičemž jsou tyto vzorce považované za přirozené vlastnosti jednotlivých pohlaví. Genderové stereotypní role jsou výsledkem procesu socializace, konzervativní

²⁸ BOURDIEU, P. Nadvláda mužů. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. s. 24 - 81.

²⁹ RADIMSKÁ, R. Sladování soukromé a veřejné sféry: partnerské vztahy a pracovní uplatnění mužů a žen. In: Rovné příležitosti mužů a žen při sladování práce a rodiny. Praha: SoÚ AV ČR. 2003, s. 89 - 102.

³⁰ ŠMAUSOVÁ, G. Proti tvrdošijné představě a ontické povaze gender a pohlaví. In: Sociální studia 7.Brno: FSS MU,2002, s 15 - 27.

a genderově stereotypní výchovy. Jsou vědomě i nevědomě přijímány, interpretovány a reprodukovány.³¹

Tradiční uspořádání genderových rolí, které převažovalo až do počátku 20. století, odpovídalo modelu mužské = veřejné, ženské = soukromé. Toto rozdělení zajišťovalo funkčnost rodinné instituce, kolektivními zájmy, které nesměly být narušovány individuálními zájmy jejích členů. Žena byla podřízený člen patriarchální rodiny a měla jen minimální rozhodovací práva. Sama sebe definovala pouze skrze svého manžela a děti.³²

V současnosti přetrvává tradiční sociologický a demografický model, který pohlíží na rodinu jako na jednotnou zájmovou strukturu. Není přesně definován obsah zájmů, přestože v české rodině již došlo k významnému posunu. Zejména díky ženské zaměstnanosti došlo k nabourání tohoto tradičního uspořádání – otec živitel, matka pečovatelka. Žena kombinuje pracovní povinnosti s rodinnými, ale muž již nestojí zcela stranou všeho dění v soukromé sféře. Přes všechny změny jsou však v současné rodině individuální zájmy žen stále ještě realizovány s ohledem na jejich rodinné role.

Někteří lidé se projevují jako příznivci zastupitelnosti rolí v rodině a domácnosti, současně však bývá často poukazováno na nepřirozenost této záměny. Podle sociologického pojetí je v moderní společnosti rodina považována za ryze ženský prostor, zahrnující neplacenou péči o domácnost a rodinu. Vůči ní je pak vymezena sféra veřejná, reprezentující svět placené práce veřejné angažovanosti a politiky.³³ Arlie Hochschild poukázala na skutečnost, že ačkoliv mnohé převážně mladé páry se ztotožňují s "ideologií" rovnoměrného rozdělení domácích prací a péče mezi oběma partnery, skutečná situace se často výrazně liší.

Hochschild tvrdí, že větší podíl na domácím trhu práce patří k ženě. Zároveň také konstatuje, že i když oba partneři vydělávají, když je žena v domácnosti nebo na mateřské dovolené, každý z těchto případů vede k podobné situaci, že žena má mnohem větší zodpovědnost za domácnost a péči o dítě, než muži.³⁴

V důsledku průniku stále většího počtu žen s vyšším vzděláním i kvalifikací na trh práce dochází současně ke změnám v soukromé sféře. Jistým způsobem se začínají proměňovat obsahy rolí mužů a žen v rodině.³⁵

³¹ RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. Ženy, muži a společnost. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2003.

³² RADIMSKÁ, R. Sladování soukromé a veřejné sféry: partnerské vztahy a pracovní uplatnění mužů a žen. In: Rovné příležitosti mužů a žen při sladování práce a rodiny. Praha: SoÚ AV ČR, 2003. s. 89 - 102.

³³ ČERMÁKOVÁ, M., MAŘÍKOVÁ, H. Proměny současné české rodiny. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000.

³⁴ HOCHSCHILD, A. The second shift. New York: Viking, 1990, s. 315.

³⁵ ČERMÁKOVÁ, M., MAŘÍKOVÁ, H. Proměny současné české rodiny. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000.

Jako problematický se pak například může jevit proces svěřování dítěte do výchovy jednoho z rodičů po jejich rozchodu. Jak již bylo několikrát řečeno, v našem sociokulturním kontextu je odpovědnost za rodinu a děti stále považována za ženskou starost. Přetrvává role ženy jako primární pečovatelky a bývá téměř nepředstavitelné, aby se této úlohy zhostil muž.

K tomu, aby byl muž vůbec schopen zvládnout svou pečovatelskou roli, musí nejdříve překonat nespočet stereotypních představ souvisejících s názorem, že není schopen o děti pečovat stejně kvalitně jako žena, čímž se dále upevňuje kult matky, odbornice na výchovu a péči o děti. O opaku opak může svědčit stále stoupající počet „pečujících otců“, kteří se o děti starají stejně dobře jako ženy.

Přestože mají rodiče před soudem stejná práva, bývá často přihlíženo, mnohdy i nevědomky, k tomuto stereotypnímu rozdělení rolí a při soudním řízení o svěřeni dítěte do péče jednomu z rodičů, bývají v mnohých případech zvýhodňovány matky. Předpokládá se totiž, že to byly ony, kdo před rozchodem zajišťovaly veškerou péči o dítě.

E. Badinter se naopak snaží poukázat na to, že ne vždy v dějinách byl vztah matky a dítěte chápán stejně, jako je tomu v současnosti. Materská láska tedy neměla vždy stejnou společenskou hodnotu. V této souvislosti je důležité si uvědomit, že láska k dítěti a potřeba obětovat se jemu a rodině, není univerzálním přáním všech žen.

Ve vyspělejších zemích dnešního světa je téměř běžnou praxí, že se ženy pohybují ve veřejné sféře, studují na vysokých školách, mohou vlastnit majetek a jejich občanská práva jsou stejná jako práva mužů. Především díky feministickému hnutí dosáhly ženy toužené právní rovnosti s muži. Otázkou však zůstává, jestli se tato právní rovnost rovná rovnosti faktické.

Přes veškeré změny, které proběhly v naší společnosti, ještě nedošlo ke změně pohledu na ženskou roli, jako roli přirozené pečovatelky, jejímž hlavním údělem je postarat se o rodinu i přes jiné další závazky, které může mít. Na základě výše zmíněného tedy předpokládám, že v souvislosti s touto stereotypně vnímanou ženskou rolí, budou ženy častěji než muži manipulujícími rodiči v souvislosti s problematikou syndromu zavrženého rodiče. Ženy jsou brány jako zodpovědné za výchovu dětí, mají být skutečnými partnerkami mužů, především je jim nucen „přirozený“ mateřský instinkt a samotné ženy ho přijímají.³⁶

³⁶ BADINTER, E. Materská láska. 1. vyd. Bratislava: Apekt, 1998.

6. Problematika na okrese Brno-venkov

6.1 Problematické styky – šetření

V této části práce je přihlédnuto ke skutečnosti, že ženy se ve většině případů plně identifikují se svojí ženskou rolí, orientovanou spíše na soukromou sféru, jak bylo popsáno v předešlé kapitole. Ženy přijímají svoji primární odpovědnost za výchovu dětí a ve chvíli, kdy nějakým způsobem překročí hranice spojené s chováním správné ženy, jsou za to společensky potrestané. V této souvislosti a v čistě teoretické rovině by se tedy dalo uvažovat o tom, že se ženy budou snažit o to, aby byly ve své ženské roli dobré a bude jim i velmi záležet na tom, aby se dobře postaraly o děti, skrze které se např. mohou realizovat.

Vycházejí tedy z předpokladu, že ženy budou častěji manipulujícími rodiči než muži, rozhodla jsem se v rámci této práce uskutečnit šetření, na základě kterého bude tato hypotéza potvrzena nebo vyvrácena. Jedná se o analýzu materiálů získaných z několika oddělení sociálně-právní ochrany dětí na okrese Brno - venkov. Potřebné materiály se mi podařilo získat z archivů šesti obvodů obcí s rozšířenou působností. Jedná se konkrétně o MěÚ Ivančice, MěÚ Kuřim, MěÚ Rosice, MěÚ Šlapanice, MěÚ Tišnov, MěÚ Židlochovice.

V jednotlivých obvodech uvádím počty problematických případů, které se vyhrotily natolik, že docházelo k vážným problémům ve styku dítěte s nepečujícím rodičem. Následně pak rozlišuji případy, ve kterých se jevil jako manipulující rodič muž a ve kterých se jednalo o ženu nebo oba rodiče. Ojedinelými případy jsou i ty, kdy s dítětem manipulovala třetí osoba, jedná se například o druha nebo družku jednoho z rodičů, případně prarodiče.

Pro úplnost dodávám, že zmapování případů nebylo možné vykázat za jednotlivé roky. Jedná se o tak závažnou problematiku, která často není během jednoho kalendářního roku dořešena a naopak trvá i několik let, výjimečné případy až do samotné zletilosti dětí.

Tabulka č. 1: Počty problematických styků na okrese Brno-venkov³⁷

r. 2007 – 2009	Počet případů celkem	Manipulace otcem	Manipulace otcem %	Manipulace matkou	Manipulace matkou %	Oběma rodiči	Manipulace 3.osobou
Městský úřad Ivančice	18	7	39	11	61	0	0
Městský úřad Kuřim	9	2	22	7	78	0	0
Městský úřad Rosice	28	3	11	18	64	0	7
Městský úřad Šlapanice	35	9	26	19	54	2	5
Městský úřad Tišnov	10	0	0	10	100	0	0
Městský úřad Židlochovice	20	8	40	12	60	0	0

Uváděná data, která byla získána na základě dostupných pramenů z interní agendy jednotlivých oddělení sociálně-právní ochrany dětí na příslušných městských úřadech, ukazují poměrně vysoké počty problematických případů. Z tabulky, kterou jsem zpracovala vyplývá, že nejvíce případů vyjádřených procenty, ve kterých byl označen jako manipulující rodič otec, se objevilo v obvodě MěÚ Židlochovice. Jedná se o 8 případů, které tvoří 40% z celkového počtu problematických případů v tomto obvodě. O jedno procento nižší tj. 39% je počet případů manipulujících otců v obvodě MěÚ Ivančice, jde o 7 případů.

Městský úřad ve Šlapanicích vykazuje 9 případů otců ovlivňujících své děti, což představuje 26% z celkového počtu případů a MěÚ v Kuřimi 2 případy tj. 22% z celkového počtu případů. 11% manipulujících otců z celkového počtu případů je v obvodě MěÚ Rosice, jde o 3 případy. MěÚ Tišnov pak zaznamenává pouze případy, kdy s nezletilým dítětem manipulovaly výhradně matky.

³⁷ OSPOD, vnitřní agenda, zpracovala autorka.

Z výšece komplikované problematiky v uváděných obvodech vyplývá, že jsou manipulujícími rodiči především matky, ale přibývá i případů, kdy se manipulátorem stává i otec dítěte. S ohledem na shora uváděná data se mi tedy podařilo potvrdit hypotézu, že manipulujícím rodičem jsou především matky.

Podařilo se mi zachytit pouze část problematiky, které se hodlám hlouběji věnovat v budoucnu. Zde je také nutno říci, že mnou získaná data a z nich vyplývající informace nejsou charakteristické pro širší populaci, přestože se mi podařilo zmapovat několik obvodů, vzorek případů není natolik reprezentativní, aby se daly výsledky zobecnit. Přesto si myslím, že pokud by se podařilo získat již výše zmíněný reprezentativní vzorek, moji hypotézu by se též podařilo potvrdit.

6.2 Kazuistiky a genderová analýza

Kazuistika č. 1

V roce 2005 se matka spolu s dětmi ve věku osm a šest roků odstěhovala od manžela a následně se obrátila k soudu s návrhem na svěření dětí do své výchovy. Otec s tímto nesouhlasil, byl přesvědčen o tom, že je schopen dětem zajistit péči na stejné úrovni jako matka. Matka, povoláním dětská lékařka a otec, vyučen v oboru automechanik, měli dle našeho názoru srovnatelné předpoklady pro výchovu dětí.

Na našem oddělení bylo hovořeno s oběma rodiči i nezletilými dětmi. Již zpočátku bylo patrné, že vzájemné vztahy rodičů jsou vážně narušeny a dotknou se samozřejmě nezletilých. Pohovorem s dětmi bylo zjištěno, že rozchod rodičů velmi těžce nesou, měly k oběma jednoznačně kladný vztah. Jejich jediným přáním bylo, aby zase bydleli všichni společně.

Při prvním jednání opatrovnického soudu jsme navrhovali vypracovat v dané věci znalecký posudek na výchovnou způsobilost rodičů a vztahy dětí k nim. Rodiče, přestože spolu vůbec nekomunikovali, trvali na schválení dohody o svěření dětí do střídavé výchovy a soud jim v tomto směru vyhověl. Matka v zákonné lhůtě podala odvolání do rozsudku soudu I. stupně s tím, že nejsou schopni dětem zajistit jednotnou výchovu, a probíhalo jednání u krajského soudu. Věc byla vrácena soudu I. stupně k novému projednání.

Potvrdilo se, že střídavá péče rodičů není v tomto případě možná. Děvčátka si trvala na tom, že jim ale nejvíce vyhovuje zůstat jeden týden u jednoho a druhý u druhého rodiče. Pokud se měly vyjádřit, u kterého z rodičů by raději zůstaly natrvalo, starší preferovala otce, mladší matku. Opět jsme u soudního jednání trvali na tom, aby soud nařídil vypracování znaleckého posudku, ale nestalo se tak.

Spory rodičů se začaly vyhrocovat a jako zbraně začaly používat nezletilé děti. Opatrovnický spis nezletilých dětí putoval mezi okresním a krajským soudem a soudní spory neměly konce. Do každého rozhodnutí se odvolala jedna či druhá strana a soud argumentoval tím, že pokud se spis nevrátí z odvolacího soudu, znalecký posudek nemůže nařídit.

Matka znemožňovala otcí styk s dcerami. Otcí nezbylo nic jiného, než děti vyhledat ve škole, což rovněž vyhrotilo celou situaci. Nakonec otec matku před dětmi fyzicky napadl a věc řešila policie.

Opakovaně se pak rodiče obraceli na soud, aby poměry k nezletilým dětem předběžně upravil. Děti byly po 1,5 roce svěřeny usnesením o předběžném opatření do výchovy matky. Otci bylo stanoveno výživné a byl upraven styk 1x za 14 dnů na 1 den. Ale ani tímto rozhodnutím se situace v rodině neuklidnila.

Matka uváděla, že děti odmítají k otci chodit, jsou z něho vystresované, bojí se ho. Upozorňovala na to, že se otec k dětem chová velice hrubě, uráží je, vyčítá jim oblečení, kamarádky a celkové jejich chování. Nevěnuje se jim a starší dceru měl uhodit do hlavy. Poukazovala na špatné bytové poměry otce a na to, že mu do bytu, kde původně bydleli, zatéká. Odkapávající vodu pak odchytává do hrnce a vaří z ní dětem polévku. Rovněž poukazovala na volné zbraně v bytě manžela. Otec veškerá tato nařčení odmítal.

Dcery vodila matka téměř každý druhý týden na OSPOD s tím, aby se k dané věci vyjádřily. Plačící děti, které odmítají jít k otci na styk, pak natáčela na kameru a záznam předkládala jako důkaz soudu. U jedné z holčiček se objevilo i noční pomočování. Výpovědi dětí se časem ztotožňovaly s tím, co uváděla matka. Holčičky vypovídaly tak přesvědčivě, že ani jejich psychologické vyšetření celý problém neobjasnilo. Soudu byly z její strany předkládány jednostranné zprávy psychologa, které v žádném případě nedoporučovaly styk dětí s otcem.

Snažili jsme se vést rodiče k dohodě, ale veškeré domluvy se míjely účinkem. Dosažení dohody v tomto směru se nepodařilo ani psychologovi v rodinné poradně, neúspěšná byla i rodinná mediace. Matka nezměnila svůj postoj ani poté, co jí byla soudem uložena pokuta ve výši 10.000,- Kč za to, že styk otci s nezletilými bezdůvodně neumožnila.

Po dvou letech, kdy u soudu probíhalo jednání o úpravě poměru k nezletilým dětem, se podařilo dosáhnout toho, aby styk probíhal alespoň na 1 hodinu týdně v krizovém centru. Jednalo se o kontakty za přítomnosti psychologa. Zpočátku se zdálo, že by se mohly narušené vztahy mezi otcem a dcerami opět napravit.

Pokud byly děti v místnosti pouze s otcem, zcela spontánně s ním komunikovaly, přijímaly od něho drobné dárky apod. Časem však holčičky začaly vybíhat na chodbu za čekající a utrápenou matkou. Jednou to bylo pod záminkou jít se napít, jindy potřebovaly kapesník. Šeptaly si s ní vzájemně něco do ouška a dávaly jí najevo, jak moc jsou jim kontakty s otcem nepříjemné a jsou pro ně utrpením. Matka tohoto opět využila k podání návrhu na zúžení styku a jeho realizaci pouze v prostorách krizového centra. Soud jí tentokrát vyhovuje, ale následuje opět odvolání otce.

Uplynuly čtyři roky plné soudních sporů. V dané věci byl vypracován znalecký posudek, který u obou dětí potvrdil syndrom zavrženého rodiče.

Z jeho závěrů je patrné, že se na dětech jednoznačně odrazily vleklé spory rodičů, kterých byly často přítomny nebo o nich patřičně informovány. Děti žijící s matkou byly ovlivňovány jejím chováním a přebíraly její názory, a tím není možné jednoznačně hovořit o záměrné manipulaci z matčiny strany.

Skutečnost je však taková, že otec se dlouhodobě nemá možnost podílet na výchově dětí, se kterými měl dříve velmi pěkné vztahy. Děti, které si v minulosti přály vyrůstat v úplné rodině, otce nechtějí vůbec vidět, nenávidí ho. Navíc odmítavý vztah dětí vůči němu se stává až nevráživým. Vyhrožují, že pokud s ním budou muset jít samotné, něco si udělají. Matka si sobecky myslí, že když nemá potřebu vidět svého partnera ona, nemají potřebu vidět tátu dcery. Otec se stal velkou „popelnicí“, do které lze odhodit vše špatné a nepotřebné.

Za stávající situace nebylo jiné řešení, než svěřit soudem obě děti do výchovy matky a styk upravit nadále formou asistovaných setkání. Soud se vůbec nepozastavil nad vážností daného případu, zejména s ohledem na skutečnost, že byl u obou dětí diagnostikován tak závažný problém. Zamítl i naše návrhy na nařízení rodinné terapie všech členů rodiny.

Matka nepřipouští pochybení na své straně, je přesvědčena, že děti musí před otcem bránit. Je rozhodnuta se s dětmi odstěhovat i do zahraničí a případně obětovat i svojí kariéru. Otec je zdrcený tím, že nemá jinou možnost, než děti vidat 1x týdně za přítomnosti jiné osoby. Věřil tomu, že jedině soud může matku přimět ke změně chování, ale po jeho rozhodnutí se jeho veškeré naděje rozplynuly.

Kazuistika č. 2

Náš úřad byl ustanoven kolizním opatrovníkem v řízení o úpravě rodičovské zodpovědnosti k nezl. Janě N. Bylo zjištěno, že se rodiče po 12ti letech manželství rozhodli řešit spory, kterými byl jejich vztah provázen, právě rozvodem manželství. Nezletilá Jana, měla ve svých 10ti letech pěkný vztah k oběma rodičům. Nakonec vyjádřila přání žít s matkou v Brně, kde chodila i do školy. Otce pak navštěvovala téměř každý víkend od pátku do neděle. Pokud jej chtěla navštěvovat v bydlišti vzdáleném cca 20km od Brna i v týdnu, matka jí v tomto směru problémy nedělala. Otec se těžko smířoval s tím, že dcera vyjádřila přání žít u matky.

Z jednání s rodiči však vyplynulo, že v prostorném rodinném domě s bazénem a zahradou zůstala s manželem matky bydlet i její 15ti letá dcera Alena. Jednalo se o dítě matky z prvního manželství. Biologický otec dítěte ve dvou letech dcery zemřel. Na její výchově se manžel matky podílel již od útlého věku. Nezletilá nesla jeho příjmení a ani vedení školy nevědělo, že manžel matky není biologickým otcem jmenované.

Bylo zjištěno, že matka, vysokoškolská profesorka byla asi 6 roků v domácnosti a věnovala se výhradně výchově obou dětí. Oběma dcerám se maximálně věnovala, podporovala je v četných mimoškolních aktivitách a děvčata jim dělala po všech stránkách pouze radost. Rodina byla ze strany jejího manžela, který podnikal ve stavební činnosti nadstandardně zajištěna.

Problémy v manželství se objevily poté, co nastoupila do zaměstnání. Otec těžko nesl její pracovní úspěchy. Nevyrovnal se ani s tím, že má manželka vysokou školu a on středoškolské vzdělání. Svoji atraktivní ženu začal podezírat z nevěry. Potíže byly rovněž v jeho vztahu k vlastní dceři a nevlastní Aleně. Mladší Janu vždy upřednostňoval. Jakmile se dozvěděl o tom, že si podala návrh na rozvod manželství, začal dělat veliké problémy.

Již na prvním jednání na našem oddělení bylo patrné, že se s odchodem manželky nevyrovnal. Poukazoval na to, že se jeho první manželství rozpadlo právě kvůli ní. Dále uváděl, že byla celé roky v domácnosti a on nesl veškeré náklady rodiny. Mimo to měla upřednostňovat pouze své zájmy a zábavu. Následně si začala budovat kariéru a dětem se vůbec nevěnovala. Veškeré povinnosti s tímto spojené byl nucen převzít on sám.

Otec nedokázal kontrolovat své jednání ani na našem oddělení, bylo patrné, že je plný zášti a zloby. Když viděl, že se manželka nevrátí a nesníží je k jednání na jeho

úrovni, začal manželské rozepře rozebírat před samotnými dcerami. Mladší Jana, která žila s matkou, nesla celou situaci velmi těžko, ale bylo patrné, že se s ní vyrovná lépe než její starší sestra. Na druhé straně obě začaly využívat výhod, které jim ze strany otce byly nabízeny. Otec jim nakupoval velké dárky, dával mimořádně vysoké kapesné a vše, co děvčata zrovna potřebovala.

Nezletilá Alena nevlastnímu otci naslouchala a postupně zcela převzala jeho názory na matku. Otcí se sice nepodařilo touto cestou přesvědčit manželku, aby se k němu vrátila, ale zcela jí připravil o dceru. Alena dosáhla toho, po čemž celý život tolik toužila. Nevlastní otec přestal dělat rozdíly mezi ní a sestrou, naopak Alenu často i viditelně zvýhodňoval. Kdykoliv se jí zachtělo zůstat doma ze školy, nepřítomnost jí omlouval. Vše dospělo tak daleko, že 16ti letá Alena zaujala v rodině místo své matky.

Její dosud harmonický vztah k matce se změnil během krátké doby v naprostou nenávisť. Matku vinila z rozpadu manželství. K matce jako jedinému zákonnému zástupci se odmítala nejen nastěhovat, odmítala s ní i jakýkoliv kontakt. Nechtěla s ní komunikovat např. i o prospěchu na střední škole a zdravotním stavu. Během krátké doby se zničily i do té doby bezproblémové vztahy s členy širší rodiny, Alena odmítala i kamarádky. Nejdůležitějšími osobami pro ni byl nevlastní otec a mladší sestra Jana.

Pokud byla pozvána na naše oddělení a celý problém jsme s ní chtěli řešit, nedokázala své jednání vůči matce rozumně vysvětlit. Z hovoru jednoznačně vyplývalo, že je ovlivněna ze strany nevlastního otce. Její výpověď byla často zcela totožná s výpovědí p. N.

Hledali jsme cestu jak obnovit tak vážně narušené vztahy mezi matkou a dcerou. Matka si byla vědoma toho, že násilím dceru nedonutí ke společnému bydlení. Vyřešit problém se nepodařilo ani psychologovi, nepomohla ani pomoc mediátora. Všichni se přikláněli k tomu, nechat situaci zklidnit. Jak se ukázalo, čas hrál ale proti matce. Manžel matky a nezletilá Alena odmítali odbornou pomoc, nebyli ochotni spolupracovat. Jejich vstřícnější jednání skončilo vždy poté, co sdělili veškerá negativa na matku.

Nevlastní otec si po roce podal návrh na svěřeni nezletilé do své výchovy, ale matka s tímto nesouhlasila. Navrhovali jsme v dané věci vypracovat znalecký posudek na výchovnou způsobilost matky a jejího manžela. Dle našeho názoru jsou vazby matky a nezletilé natolik narušeny, že není jiné řešení, než ji svěřit do výchovy nevlastního otce. Ať už bude jeho schopnost vychovávat nevlastní dceru hodnocena ze strany soudního znalce jakkoliv, dospívající Alenu nikdo proti její vůli nedonutí žít s matkou.

Soudní znalec by mohl pouze ukázat na toho, kdo stojí za takovou manipulací dítěte. S vypracováním znaleckého posudku souhlasí i matka, která je ochotna náklady s jeho vypracováním nést sama. Přála by si, aby se nad jeho obsahem dcera alespoň někdy v budoucnu zamyslela.

Genderová analýza kazuistiky č. 2

Na následující kazuistice se pokusím na základě interpretace několika klíčových situací poukázat na některé generové aspekty, které mohou mít vliv na utváření vztahů v rodině a v tomto případě i jistý vliv na vznik syndromu zavrženého rodiče. Je však nutno podotknout, že tato interpretace je založena pouze na informacích uvedených v kazuistice, kterých není mnoho na analýzu, která by mohla poskytnout informace, které by mohly být zobecnitelné na širší populaci. Objevují se zde však některé zajímavé motivy a situace, se kterými se opakovaně setkávám ve své praxi a na tomto konkrétním příkladu se některé pokusím podrobněji vysvětlit.

Gender, jak již bylo řečeno, je přítomný ve všech sociálních interakcích, ať už jsme si této skutečnosti vědomi více či méně. Lidé jednájí v souladu s tím, co si osvojili, nebo stále osvojují v procesu socializace a tyto dovednosti následně uplatňují v situacích běžného dne.

Tradiční rozdělní rolí ve společnosti říká, že žena je ta, která se stará o děti a muž rodinu zabezpečuje po materiální stránce. Kolem sebe vidíme různé motivy, které odkazují právě na toto uspořádání. Může se jednat o reklamy, filmy, apod. Pohled do minulosti i do jiných kultur nás utvrzuje v tom, že mateřství stejně tak jako otcovství je přes svůj jistý biologický základ převážně sociálním „produktem“. Vymezení obsahu rodičovských rolí podléhá různým společenským tlakům a samo pak zpětně vyvolává určitý nátlak na muže a ženy, jak mají coby rodiče fungovat. Obsah mateřského a otcovského chování není tedy jednou provždy daný a neměnný.³⁸ My samotní sociální aktéři toto rozdělení pak považujeme za přirozené a spoléháme na jeho funkčnost bez jakékoli další reflexe.

Takovéto uspořádání rolí je viditelné i z mnou analyzované kazuistiky, je zde patrná pozice muže jako chlebedárce³⁹, který má na starosti zejména zajištění rodiny po materiální stránce. Žena je naopak již dlouhou dobu na rodičovské dovolené a její primární starostí je kvalitní výchova dvou dcer.

³⁸ MAŘÍKOVÁ, H. Rodina: proměny mateřství, otcovství a rodičovství. In: ABC feminismu. Brno: Nesehnutí, 2004, s. 41 - 50.

³⁹ ŠMÍDOVÁ, I. Pečovatelské otcovství: rodinné strategie pro skloubení linií životní dráhy. In: Vztahy, jazyky, těla. Texty z Konference českých a slovenských feministických studií. Praha, 2007, s. 155 - 169.

V samotné kazuistice je uvedeno, že problémy v relativně spokojeném manželství se objevily ve chvíli, kdy se žena opět vrátila do zaměstnání. Tato situace by se dala interpretovat tak, že s návratem ženy do placeného zaměstnání byla jistým způsobem narušena mužova pozice výhradního živitele rodiny. Zde je tedy odchod ženy do práce vnímán negativně jako impuls vedoucí k manželským problémům.

Maříková naopak říká, že v důsledku průniku stále většího počtu žen s vyšším vzděláním i kvalifikací na trh práce, dochází současně ke změnám v soukromé sféře. Jistým způsobem se začínají proměňovat obsahy rolí mužů a žen v rodině.⁴⁰

U žen je tedy profesní pozice stereotypně stavěna až na druhé místo za povinnosti spojené s rodinou. Muž je ve společnosti stále považován za primárního a nenahraditelného živitele rodiny, a tak je mu tato role i vyšší plat přisuzován automaticky z titulu jeho pohlaví. I na muže vytváří tato stereotypní uvažování tlak, tentokrát ale takový, aby vydělávali co nejvíce, což mu do určité míry znemožňuje participaci na výchově dětí a chodu domácnosti. V případě, že jeho partnerka vydělává více než on, to může způsobit tlak „nesplněných očekávání“.

V tomto případě navíc došlo k tomu, že muž začal ženě vyčítat, že byla celé roky v domácnosti a on nesl veškeré náklady za rodinu. Zde je tedy patrný jistý rozpor. Muž na jednu stranu není schopen se vyrovnat s manželčíným odchodem do práce a na druhou stranu ji vyčítá roky, kdy ji sám musel živit. Žena ať chce nebo ne nemá šanci nějak situaci klidně řešit. I zde tedy došlo k tomu, s čím se v praxi často setkávám. Sami rodiče na svou obranu často používají jako argument upozornění na přestupky druhého rodiče proti tradičním představám o mužských nebo ženských rolích.

Muž například upozorňoval na to, že matka upřednostňuje své potřeby před potřebami dcer a ve chvíli, kdy si začala budovat kariéru, veškeré povinnosti spojené s dětmi musel převzít on sám. Žena tedy byla postavena do pozice jakési krkavčí matky, která upřednostňuje kariéru před vlastními dětmi. Jakýkoli proces proměny tak naráží na stereotypní společenské vzorce, které vnímají mateřství a otcovství jako komplementární, vyhraněné, stojící proti sobě.⁴¹ Je tak velmi těžké jít proti stereotypním společenským vzorcům, fungujícím ve společnosti desítky let.

Radka Radimská ve své stati uvádí, že s tradičním (stereotypním) rozdělením dělby práce a rolí v rodině, tedy že muž má vydělávat peníze a žena se má starat

⁴⁰ ČERMÁKOVÁ, M., MAŘÍKOVÁ, H. Proměny současné české rodiny. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000.

⁴¹ ČERMÁKOVÁ, M., MAŘÍKOVÁ, H. Proměny současné české rodiny. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000.

o rodinu a domácnost v roce 2003 v České republice souhlasilo 91% mužů a 89% žen.⁴² Jedná se sice o poměrně starý údaj a je pravděpodobné, že v této oblasti mohl nastat jistý názorový posun. Ke změně názorů však nedochází jednorázově, ale jedná se o dlouhodobý proces, který může trvat i několik desetiletí.

Když bylo patrné, že manželství nebude zřejmě možné zachránit, došlo k tomu, že se muž začal snažit děti lákat na svoji stranu. V konečném důsledku došlo až k naprostému odmítnutí matky jednou z dcer.

⁴² RADIMSKÁ, R. Slad'ování soukromé a veřejné sféry: partnerské vztahy a pracovní uplatnění mužů a žen. In: Rovné příležitosti mužů a žen při slad'ování práce a rodiny. Praha: SoÚ AV ČR., 2003, s. 89 - 102.

Kazuistika č. 3

Holčička, ve věku jednoho roku byla vzata do naší evidence v květnu 2006 poté, co se na nás otec dítěte obrátil se žádostí o pomoc při řešení problémů, které se objevily v souvislosti s jeho rozchodem s manželkou. Bylo zjištěno, že se nezletilá narodila z manželství, u matky šlo i manželství první, u otce o třetí.

Uváděného data zrušili rodiče vedení společné domácnosti a dítě zůstalo v bydlišti otce, neboť matka neměla v tu dobu vyřešenu otázku bydlení. Denně pak holčičku navštěvovala a otec jí v tomto směru nebránil. Mezi rodiči docházelo k vzájemným konfliktům a byla jim doporučena rodinná mediace. Asi o měsíc později však matka dceru bez souhlasu otce odvezla a krátce s ní žila v azylovém zařízení, kde otci v kontaktu s dítětem zcela bránila.

Od listopadu 2006 do června 2007 žili rodiče znovu ve společné domácnosti. Spory v jejich soužití však přetrvávaly. Matka se následně odstěhovala ke svým rodičům a dítě zůstalo v péči otce.

Koncem roku 2007 se na nás opakovaně obrátila matka s tím, že jí otec dělá ve styku s dítětem problémy. V roce 2008 pak soud nařídil vypracování znaleckého posudku na výchovnou způsobilost obou rodičů a vztahu nezletilé k nim.

Spory mezi rodiči se začaly stále více vyhrcovat, k nejzávažnějším konfliktům docházelo při předávání dítěte a holčička začala matku naprosto odmítat. Věc byla řešena z naší strany, následně byla rodičům nařízena návštěva mediátora a pracovala s nimi i rodinná poradna. Dítě odmítalo jakýkoliv kontakt s matkou, a proto byla snaha obnovit tyto kontakty formou asistovaných setkání v krizovém centru, avšak zcela bezvysledně. V tuto dobu přerostly spory rodičů v „nelítostný boj o dítě“.

Ze závěrů znaleckého posudku vyplynulo, že je výchovná způsobilost otce velmi dobrá. Otec byl zejména v citové oblasti hodnocen jako výchovně schopnější. Matka se jevila jako běžně výchovně schopná. Ze strany znalkyně byla hodnocena jako méně empatická k vývojovým potřebám dítěte. Šlo o ženu dominantní s potřebou dítě vychovávat a usměrňovat. Vztah nezletilé k matce byl v tu dobu již naprosto negativistický, při kontaktech s ní byla holčička až agresivní. Tímto způsobem dle znalkyně odreažovala napětí z nepříjemné situace. Chování dítěte k matce dle znalkyně odpovídalo syndromu zavrženého rodiče.

Uváděným důvodem vzniku problému bylo vnímané napětí při konfliktech rodičů. Snaha o nápravu v tomto směru nebyla možná. Matka měla problémy s impulzivitou v chování vůči otci a otec svým postojem nezájmu podpořit chování

dítěte vůči matce, nepřispíval rovněž i obnovení jejich narušených vazeb. Příčinou stávajících problémů s péčí o nezletilou spatřoval znalec v neschopnosti rodičů spolu komunikovat pouze o dítěti. Stále mezi nimi přetrvával nevyřešený partnerský vztah, tyto problémy však nedokázali řešit bez přítomnosti dítěte. Prognóza znovunavázání vztahů matky a dcery se odvíjela právě od míry ochoty spolupráce obou rodičů.

Soud se při rozhodování ztotožnil se závěry znaleckého posudku a svěřil Veroniku do výchovy otce. Matce stanovil výživné a určil opakovaná asistovaná setkání v krizovém centru. Matka se do rozhodnutí soudu okamžitě odvolala, krajský soud však rozsudek soudu I. stupně v plném rozsahu potvrdil.

Situace se navíc vyostřila poté, co v březnu 2009 matka po ukončení asistovaného styku za pomoci dvou neznámých mužů dítě otci odvezla násilím.

Od té doby je pátrání a šetření v rukou policie a otec nemá do dnešního dne o své dceři žádnou zprávu. Na matku podal trestní oznámení pro maření výkonu soudního rozhodnutí.

Z průběhu celé situace jsme přesvědčeni, že matka hájí vlastní zájmy a jedná bez ohledu na duševní vývoj svého dítěte. Narušila tímto svým jednáním zdravý psychický vývoj nezletilé. Dítě k ní mělo negativní vztah, který se rozhodla zlomit násilím a navíc mu dlouhodobě upírá styk s otcem, s nímž má dítě silný citový vztah.

Jsme toho názoru, že negativní vztah nezletilé k matce byl zapříčiněn spíše výchovnými přístupy matky a dle výpovědi svědků i neobvyklou situací po narození dítěte, kdy se lze domnívat, že primární osobou po narození dítěte byl spíše otec, nikoliv matka. Výchovné přístupy matky byly pozorovány jako nátlakové, násilné, bez dostatečné míry empatie. Ve vztahu nezletilé k matce sehrála roli i matčina impulzivita, kdy se tato nezdržela fyzického či slovního napadání otce v přítomnosti dítěte.

Přikláníme se k závěrům znaleckého posudku, ze kterého vyplývá, že matka svým jednáním neřeší tolik citovou vazbu k dítěti jako touhu pomstít se otci za záležitosti týkající se jejich intimního a partnerského života. Máme pochybnosti o její rodičovské zralosti a odpovědnosti. Obdobný podíl na této situaci má zajisté i otec. Nesmíme opominout tu skutečnost, že byl odmítavý postoj dítěte k matce označen jako problém „syndrom zavrženého rodiče“.

7. Cesty řešení problémů

Poradenské služby

Rodinám s dětmi je v rámci sociálně-právní ochrany dětí poskytována poradenská služba. Většina rodičů se na OSPOD obrací při prvních potížích, které jsou spojeny s jejich rozchodem a následným řešením otázky nezletilých dětí. Sociální pracovníci jsou jim nápomocni, pokud jde o poskytování informací o právech, povinnostech a oprávněných zájmech nezletilých. Nabízíme jim pomoc při samotném sepsání návrhu k soudu. Provádíme pohovory s rodičem, který brání druhému ve styku s dítětem, přičemž jej informujeme o povinnosti respektovat právo dětí na styk s druhým rodičem a následcích neplnění.

Rodiče vedeme již od počátku k uzavření dohody o úpravě rodičovské zodpovědnosti k dítěti a dohody o styku s dítětem do rozhodnutí soudu tak, aby byl zajištěn pravidelný a co nejčastější kontakt dítěte s rodičem, s nímž nežije ve společné domácnosti.

Nabízíme rodičům zprostředkování rodinné terapie nebo účast na mediaci. V krajním případě jim můžeme uložit povinnost využít pomoc odborného poradenského zařízení a to s možností uložení sankce při neplnění povinnosti. K tomuto kroku se však přistupuje zcela výjimečně. Dle mého názoru je hlavním předpokladem úspěšné rodinné mediace ochota rodičů k samotné návštěvě mediátora. Dalším problémem se stává i skutečnost, že tato forma pomoci je prováděna většinou za finanční úhradu, což představuje pro rodiče zvýšené náklady. Setkáváme se s tím, že sociálně slabé rodiny formu uváděné pomoci právě z těchto důvodů odmítají. Ze zpětných vazeb od rodičů je nám známo, že pokud k dohodě nedošlo již na našem oddělení, výjimečně k ní došlo za pomoci mediátora.

Oddělení sociálně-právní ochrany dětí má možnost vydávat rozhodnutí o výchovném opatření - je možné ukládat napomenutí nebo dohled nad výchovou dítěte. Následně pak sleduje, zda si rodiče uložené povinnosti plní či nikoliv.

S problematickými rodinami jsou sociální pracovníci v kontaktu i po skončení soudních sporů. Někteří rodiče totiž často nerespektují rozhodnutí soudu a zejména pak povinnosti, které jim z pravomocného rozsudku vyplývají. Pokud například maří povinný rodič styk dítěte s druhým rodičem, znamená to pro oprávněného rodiče další

problémy s tím, jak se svých práv domoci. Rovněž i v těchto případech se oprávněný rodič obrací při prvních problémech na oddělení sociálně-právní ochrany dětí.

K součinnosti je v případech týkajících se nezletilých dětí toto oddělení vyzváno i ze strany soudu a to v tom směru, aby byl povinný rodič vyzván k plnění povinností uložených soudem. Pokud ani tyto kroky nevedou ke sjednání nápravy na straně povinného, nezbyvá než přistoupit ze strany soudu ke krajní možnosti, tj. soudnímu výkonu rozhodnutí.

Další poradenské služby mohou být občanům, kteří se ocitli v obtížné životní situaci, poskytnuty dalšími státními i nestátními institucemi. Rodiny s dětmi využívají většinou pomoci středisek výchovné péče, občanských poraden, pedagogicko-psychologických poraden, manželských a rodinných poraden. Tyto jim obvykle poskytují psychologické poradenství a individuální konzultace, které jsou rovněž zaměřeny na řešení problémů s výchovou dětí v neúplných rodinách.

Mediační služby

Vypjaté a krizové situace spojené s rozchodem rodičů a následnými spory o nezletilé děti je možné řešit také za pomoci prostředníka - mediátora. Jedná se o alternativní způsob řešení konfliktů, který plně zapojuje strany do procesu řešení a pomáhá jim usnadňovat komunikaci mezi znesvářenými stranami.

Mediátor je odborníkem na efektivní vyjednávání a metodiku řešení problému. Nerozhoduje o tom, co je správné a co nikoliv. Dbá o proces nedorozumění mezi stranami a o výsledné řešení, které je navrženo a podporováno všemi zúčastněnými stranami. Není v konfliktech rodičů mocensky ani citově zaangażován.

Richard A. Warshak ve své knize *Revoluce v porozvodové péči o děti* doporučuje, aby spory týkající se porozvodového uspořádání života dětí řešil odborník se znalostmi dětské psychologie. Uvádí, že úspěšná mediace posiluje sebeúctu účastníků. U rodičů se objeví obnovená důvěra v jejich schopnost vzájemně spolupracovat s cílem, aby co nejlépe uspokojili potřeby svých dětí. Vyřeší-li svůj svízelný spor kultivovaně, důstojně a při vzájemném respektování, jejich sebeúcta vzroste. Protože jde o jejich vlastní rozhodnutí, a ne o rozhodnutí vnucené cizí autoritou, budou oba rodiče ochotnější dohodu dodržovat.⁴³

⁴³ WARSHAK, R. A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996, s. 186 - 188.

Novela občanského soudního řádu z roku 2009 má poskytnout mediátorům a psychologům možnost vstupovat do takovýchto sporů nejen na základě žádosti rodičů, ale i na pokyn soudu. Jenom čas může ukázat, jak bude soudem nařízená mediace v jednotlivých případech úspěšná. Pro oprávněného rodiče to znamená další problémy s tím, jak se svých práv domoci.

Klientům, kteří mají o pomoc mediátora zájem, se snažíme tuto službu kvalitně nabídnout. Snažíme se jim vysvětlit, že pozitivní výsledky může přinést až při opakovaných návštěvách, ne pouze po jednom společném setkání, jak tomu často bývá.

Asistované styky

Pomoc s cílem obnovit setkávání odmítaného rodiče s dítětem tak, jak o něm rozhodl soud, nabízí klientům manželské a rodinné poradny, krizová centra, fond ohrožených dětí a další neziskové organizace.

Jedním ze způsobů, jak překonat tuto situaci, je nabídnout dítěti novou zkušenost kontaktu s rodičem, která by odblokovala nahromaděné napětí a která by korigovala předchozí negativní zkušenosti.

Jednou z možností je dojít k obnovení setkávání přes asistované kontakty, kdy kontaktu rodiče a dítěte je alespoň po jeho část přítomen psycholog. Po proběhlém kontaktu mohou všichni zúčastnění rozebrat, jak jej všechny strany prožívají, eventuálně je možné vyřešit problémy, které se případně vyskytnou. Následně pak psycholog dává doporučení rodičům, jak se mají k dítěti chovat. Dítě se snaží vhodně motivovat a následně zrealizovat další setkání.

Aby mohl psychoterapeut k danému problému zaujmout jednoznačné stanovisko, musí s rodinou delší dobu pracovat. Zkušený odborník se nenechá vmanipulovat do kampaně jednoho rodiče proti druhému, např. vydáváním lékařských nálezů a zpráv, které potvrzují škodlivý vliv druhého rodiče.

Často však neshledává žádné závažné skutečnosti, které by považoval za ohrožující pro dítě ze strany odmítaného rodiče. Obavy dítěte jsou tak přejetým neverbalizovaným, ale vnímatelným postojem jednoho rodiče k druhému. V úzkosti dětí z kontaktu s druhým rodičem se projevuje absolutní absence komunikace mezi rodiči. Děti pak neví, jak mají s rodičem komunikovat a volí strategii vyhnutí se napětí přerušením kontaktu s druhým rodičem.

Gardner říká, že u syndromu zavrženého rodiče připadá v úvahu psychoterapie celé rodiny, nikoli jejich jednotlivých členů.⁴⁴ Ve většině případů není terapie možná bez podpory soudu. Jenom soud může rodiči přikázat, aby přestal se svými manipulacemi a taktikami. Soud také jediný může děti umístit k tomu z rodičů, jehož považuje za nejvhodnějšího. Terapeuti, kteří se pokouší takové případy léčit bez podpory soudu, jsou většinou neúspěšní.⁴⁵

Jedním ze zařízení, které poskytuje odbornou pomoc nezletilým dětem a jejich rodičům při řešení problémů spojených s rozvodem a rozchodem, je Krizové centrum v Brně. To zařízení jsem oslovila se žádostí o zmapování případů týkajících se nezletilých dětí v roce 2007, 2008, 2009.

Tabulka č. 2: Počty opatrovnických případů a asistovaných styků v krizovém centru.⁴⁶

Krizové centrum Brno			
Rok	Celkový počet opatrovnických případů	Asistované styky	
		celkem	% z počtu opatr. případů
2007	37	30	81
2008	69	40	58
2009	47	25	53

Za jednotlivé roky jsou uváděny celkové počty případů, které byly řešeny ze strany tohoto zařízení v opatrovnických záležitostech nezletilých dětí. Z celkového počtu jsou vydělena asistovaná setkání dětí s rodiči, která v tomto zařízení probíhala. Informace pro tuto tabulku jsem získala na základě dostupných pramenů z interní agendy výše zmiňovaného zařízení.

Tabulka nám ukazuje, že největší počet, tj. 69 případů, které se týkaly nezletilých dětí, byl řešen v roce 2008. Asistovaná setkání z tohoto počtu činila 58 %. Počet opatrovnických případů v roce 2007 sice činil 37, ale asistovaná setkání v tomto období představovala 81% z tohoto počtu. Procentuálně se jedná o nejvyšší hodnotu za uváděná období. V roce 2009 pak asistované styky představovaly 53% z celkového počtu 47 opatrovnických případů.

⁴⁴ GARDNER, R. A. Syndrom zavrženého rodiče. 1. vyd. Praha: MPSV Praha, 1996, 97 s.

⁴⁵ GARDNER, R. A. Syndrom zavrženého rodiče. 1. vyd. Praha: MPSV Praha, 1996, 84 s.

⁴⁶ Krizové centrum, vnitřní agenda, zpracoval autor.

Soudní cesta

Naše soudy se s problematikou syndromu zavrženého rodiče setkávají běžně již řadu let a projednávání návrhů s touto tematikou tvoří značnou část opatrovnických kauz. Převážně se jedná právě o případy, kdy jeden z rodičů brání druhému ve styku s dítětem.

Jak vyplývá ze zákona o rodině, rozhodující úlohu ve výchově dětí mají jeho rodiče. Bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem, pokud je toto opakované a bezdůvodné, může být považováno za změnu poměrů a vyžaduje nové rozhodnutí o výchovném prostředí.

V praxi se však setkáváme často s opačným výsledkem. Počet opatrovnických věcí stále narůstá a soudy jsou případy zahlceny. Setkáváme se se spornými případy, které končí rozhodnutím odvolacího soudu až po dvou a více letech. Pokud zvážíme časové rozpětí mezi podáním návrhu a konečným rozhodnutím odvolacího soudu ve věci, pak už jsou v takovém případě psychické účinky syndromu zavrženého rodiče takové, že už je menším zlem pro dítě jeho ponechání v péči původního rodiče. Bránící rodič obvykle používá takové osvědčené strategie, proti kterým je ten druhý rodič téměř bezmocný.

Většinou pak programující rodič nadále maří styk s druhým rodičem i přes pravomocně uložené pokuty v občanském soudním řízení. Původní rodič se tak sice dopustí trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí, ale k následnému trestu často vůbec nedojde. Takto chovající se člověk se často ani vážně nezamyslí nad svým dosavadním chováním vůči svému dítěti a vůči právu. Bez ohledu na následky dosáhne svého cíle tj. „vyhrát spor o dítě“. Současná soudní praxe řešení těchto opatrovnických sporů ukazuje, že nezřídka vítězí rodič bezohlednější nad rodičem kvalitnějším. Není tedy divu, že se často nepřátelství mezi rodiči prohlubuje.

V posledních letech zaznamenávají soudci, sociální pracovníci a odborníci z oblasti rodinného poradenství nárůst vysoce konfliktních rozvodů manželství s nezletilými dětmi. Děti, které stojí mezi neústupnými, těžce znesvářenými a nenávislivými rodiči, se ocitají mnohdy v pozici psychicky týraného dítěte.

Je nutné konstatovat, že odpovědnost za dítě nenesou pouze jeho rodiče, ale také společnost a stát se svými správními orgány, úředníci a zejména pak soudci, kteří nakonec musí rozhodnout ve sporech znesvářených stran. Všichni jmenovaní mají určitě jisté rezervy v tom, jak zmírnit dopady rozvodových sporů rodičů na jejich nezletilé děti.

Pokud se stane jediným cílem rodičů vyhrát „spor o dítě“, je dle mého názoru cesta k nápravě právě v rukou naší justice. Prokáže-li se, že dochází k bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem, může sjednat nápravu pouze příslušný opatrovnický soud. Může zahájit nové opatrovnické řízení o změně výchovného prostředí, ať už na základě návrhu kteréhokoliv z rodičů, orgánu sociálně-právní ochrany dětí, nebo i na základě vlastního zjištění. Věc by měla být v takových případech přednostně projednána, aby se tak předešlo dlouhá léta trvajícím opatrovnickým sporům, které jsou základem právě pro vznik SZR. Pokud se objeví průtahy v jednání soudu, které jsou často účelové ze strany účastníků, měly by soudy využívat možnosti vydat usnesení o předběžném opatření.

Nepodaří-li se za odborné pomoci styk s nepečujícím rodičem obnovit, má možnost se odmítaný rodič obrátit k soudu s návrhem na soudní výkon rozhodnutí ve věci styku s dítětem. Pokud bylo takto prokázáno, že rodič druhému vědomě přetrvává vazby s dítětem, pak by soud měl bezodkladně přistoupit k postihům tohoto rodiče například ve formě uložení finanční pokuty.

Soudy by se neměly bránit častějšímu ukládání pokut rodičům, kteří nerespektují rozhodnutí soudu. Pokud nebudou tito rodiče za své chování postihováni, bude konfliktních případů narůstat a rodič výchovně způsobilejší po dlouholetých soudních sporech vzdá své snahy podílet se na výchově svého dítěte, jak je tomu v četných případech i dnes. Navíc budou zase „úspěšní“ ti rodiče, kteří jednání s cílem znepříjemňovat život druhým, ať už z jakéhokoliv důvodu.

V zahraničí mají již zkušenosti s terapií SZR formou deprogramování dětí s tímto problémem v reintegračních centrech. Pobyt zde je nařízen soudem. Jedná se o zařízení, kde odcizené dítě a zavržený rodič společně pod odborným dohledem pobývají. Údajně jde o nejúčinnější terapeutickou možnost, jak omezit vliv programujícího rodiče.⁴⁷

V České republice zatím není známa metoda práce s dětmi, které jsou označeny nositelem tohoto syndromu. Odborníci se sice přiklání k názoru dítě umístit do zařízení, kde by bylo „napraveno“. Pokud je mi známo, byly děti s tímto problémem v krajních případech hospitalizovány v psychiatrických léčebnách. U dětí, se kterými jsem se osobně ve své praxi setkala, bych tento postup nepovažovala za vhodný.

⁴⁷ Spravedlnost dětem : Sdružení pro ochranu práv dětí, rodičů a prarodičů [online]. 2007 [cit. 2009-09-29]. Iustin. Dostupné z WWW: <www.iustin.cz>.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem chtěla upozornit na nebezpečí, se kterým se stále častěji můžeme setkat v souvislosti s problematickými rozchody a rozvody rodičů. Zabývala jsem se dopadem sporů rodičů na nezletilé děti, které často vedou k samotnému problému, který jsem si zvolila jako téma své bakalářské práce, t.j. syndromu zavrženého rodiče.

Následně jsem šetřením na okrese Brno-venkov zmapovala počty problematických případů styku dítěte a nepečujícího rodiče, které mohou tímto závažným problémem skončit. Rozlišením počtu případů dle toho, kdo s dítětem manipuloval, se mi podařilo potvrdit hypotézu o tom, že manipulujícími rodiči jsou častěji matky. Současně se ale ukázalo, že dochází k nárůstu případů, kdy se popouzení dítěte vůči druhému rodiči dopouští i otec nebo jiná třetí osoba.

Mimo to jsem se zmínila o genderově stereotypním rozdělení mužských a ženských rolí ve společnosti, neboť si myslím, že i tyto mohou mít jistý vliv na vznik syndromu zavrženého rodiče. Právě v případě, který jsem přiblížila v kazuistice č. 2, jsem spatřovala jednoznačně patrný stereotypní přístup k rozdělení rolí mužů a žen ve společnosti a současný tlak na dodržování ženské role ze strany partnera a s tím související rozpad jejich manželství.

Hluběji jsem se na problematiku syndromu zavrženého rodiče zaměřila až při psaní své bakalářské práce. Jednou z překážek v této souvislosti byl velký nedostatek literatury, věnující se přímo této problematice. V tomto směru zde shledávám prázdné místo, které je podle mého názoru potřeba zaplnit. Musím konstatovat, že syndrom zavrženého rodiče je spojován zejména se jménem Gardnera a v ostatní odborné literatuře je jen okrajově zmíněn.

Dle mého názoru se málo zamýšlíme nad nedostatkem ve smyslu adekvátního řešení následků syndromu zavrženého rodiče. Ve srovnání se zahraničím je v naší zemi ještě jeden závažný problém. Jedná se o to, že u nás nejsou zřízena žádná reintegrační centra a rovněž neexistují žádné psychoterapeutické programy, které by mohly pomoci vytvářet nová řešení této problematiky.

Naše soudy, které jako jediné mají ve svých rukách možnost sjednat v tomto směru nápravu, mají rovněž veliké rezervy.

Děti, u kterých je diagnostikován syndrom zavrženého rodiče, jsou téměř ve všech případech svěřeny do péče manipulujícího rodiče, neboť právě vzhledem k omezeným možnostem řešení problému, by pro ně svěřením do péče odmítaného rodiče mělo daleko horší následky. Pro naše soudce pak končí případ samotným rozhodnutím. Sama jsem se ve své praxi setkala s naprostým odmítnutím soudu se nad tímto problémem a jeho následky více zamýšlet. Dle mého názoru by cestou vedoucí k řešení mohlo být například nařízení odborné pomoci rodičům i dětem.

Rezervy naší současné společnosti spatřuji zejména v opomíjené komunikaci s lidmi, kteří se připravují na rodičovskou roli i v řešení toho, jak předcházet rodinným rozvratům a v neposlední řadě také při řešení již vzniklých následků.

Sporů o dítě, ve kterých není vítězů a poražených, stále přibývá a zvyšuje se tak i výskyt rizikového chování, které ve svých důsledcích může vést až ke vzniku syndromu zavrženého rodiče. Vzniklé situace je přitom potřeba co nejrychleji a nejefektivněji řešit, aby se podařilo zamezit jejich negativním následkům, což je podle mého názoru v současné situaci nedostatečně vyřešeno.

Resumé

Ve své práci jsem nastínila, jaké dopady mohou mít spory rozcházejících se nebo rozvádějících se rodičů na nezletilé děti. Zaměřila jsem se na vyhrocené případy, které často vedou k samotnému problému, který jsem si zvolila jako téma své bakalářské práce, tedy k „syndromu zavrženého rodiče“.

Závažnost tohoto problému jsem ukázala na množství případů, které byly v posledních třech letech zaznamenány na okrese Brno-venkov. V tomto směru jsem rozlišila případy, kdy za manipulaci dítěte stála matka nebo otec, případně jiná osoba.

Zmínila jsem se o genderově stereotypním rozdělení mužských a ženských rolí ve společnosti jako o jednom z mnoha faktorů, který může v jistých směrech souviset se vznikem syndromu zavrženého rodiče.

Následně jsem se zaměřila na nedostatky ve smyslu adekvátního řešení negativních následků této problematiky, tedy na prázdné místo, které v tomto směru máme ve srovnání se zahraničními zeměmi.

Anotace

Syndrom zavrženého rodiče je v České republice relativně nový fenomén. Jedná se o sociální jev, ve kterém je dítě matkou nebo otcem systematicky popouzeno proti druhému rodiči, což v konečném důsledku může vést k naprostému odmítnutí jednoho z nich.

V posledních letech je dáván do souvislosti zejména se změnou přístupu ve svěřování dítěte do péče rodičů. Aby rodiče zlepšili své šance na získání dítěte do své péče, začínají častěji programovat a popouzet dítě proti druhému. Bez ohledu na následky se pak snaží dosáhnout svého cíle, tj. „vyhrát spor o dítě“.

Klíčová slova

asistované styky, gender, kolizní opatrovník, mediátor, sociální pracovník, sociálně-právní ochrana dětí, syndrom zavrženého rodiče

Annotation

Parental alienation syndrome (PAS) is a relatively new phenomenon in the Czech Republic. It is a social phenomenon in which the child is systematically aggravated by father or mother against the other parent. It could ultimately lead to outright rejection of one of them.

In recent years PAS has been associated with the change in approach to the delegation of parent's child care. To improve their chances of getting a child into their care parents often start to program and irritate a child against the other parent. Regardless of the consequences, they hope to achieve their objective this way which is "to win the dispute over a child."

Key words

Assisted relations, gender, conflict guardian, mediator, social worker, social and legal protection of children, Parental alienation syndrome

Seznam použité literatury

Právní předpisy:

1. Zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, v aktuálním znění
2. Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod jako součást ústavního pořádku ČR, ve znění pozdějších změn a doplňků
3. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, v aktuálním znění
4. Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v aktuálním znění
5. Zákon č. 359/99 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v aktuálním znění
6. Zákon č. 104/91 Sb., Úmluva o právech dítěte, v aktuálním znění

Literatura:

1. BADINTER, E. Materská láska. 1. vyd. Bratislava: Apekt, 1998, 277 s. ISBN 80-8554-904-2.
2. BAKALÁŘ, E. Nové pohledy na rozvodovou tematiku. 1. vyd. Praha: MPSV Praha, 1993, 49 s. ISBN 80-8552-906-8.
3. BAKALÁŘ, E. Rozvodová tematika a moderní psychologie. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006, 124 s. ISBN 80-2461-089-2.
4. BOURDIEU, P. Nadvláda mužů. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000, 145 s. ISBN 80-7184-775-5.
5. ČERMÁKOVÁ, M., MAŘÍKOVÁ, H. Proměny současné české rodiny. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, 170 s. ISBN 80-8585-093-1.
6. ČERNÁ, M. Rozvod, otcové a děti. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2001, 114 s. ISBN 80-8643-211-4.
7. ELIOT, J. Dítě v nesnázích-prevence, příčiny, terapie. 1. vyd. Praha: Granada Publishing, 2002, 206 s. ISBN 80-2470-182-0.
8. GARDNER, R. A. Syndrom zavrženého rodiče. 1. vyd. Praha: MPSV Praha, 1996, 102 s. ISBN 80-8552-922-X.
9. GIDDENS, A. Důsledky modernity. 2. vyd. Praha: Slon, 2003, ISBN 80-8642-915-6 HOCHSCHILD, A. The second shift. New York: Viking, 1990, 315 s. ISBN 07-4991-018-6.

10. HOLUB, M., NOVÁ, H. Zákon o rodině a předpisy související. 3. vyd. Praha: Linde, 1998, ISBN 80-7201-093-X.
11. HRUŠÁKOVÁ, M. Rozvod a paragrafy. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2001, 73 s. ISBN 80-7226-477-X.
12. MATĚJČEK, Z. Krizové situace v rodině očima dítěte. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2002, 128 s. ISBN 80-2470-332-7.
13. MATOUŠEK, O. KOLÁČKOVÁ, J. KODYMOVÁ, P. Sociální práce v praxi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, 352 s. ISBN 80-7367-002-X.
14. MATOUŠEK, O. Slovník sociální práce. 1. vyd. Praha: Portál, 2003, 288 s. ISBN 80-7178-549-0.
15. NOVÁK, T. Rodičovské judo. Dítě během rozvodového řízení. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2000, 90 s. ISBN 80-2470-002-6.
16. PLECITÝ, V. Zákon o rodině. Praha: Eurounion, 2007, 521 s. ISBN 9788073170639.
17. RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. Ženy, muži a společnost. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-2460-525-2.
18. SMITH, H. Děti a rozvod. 1. vyd. Praha: Portál, 2007, 184 s. ISBN 80-7178-906-2.
19. TEYBER, E. Děti a rozvod. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 2007, 227 s. ISBN 9788072551637.
20. TRNKA, V. Děti a rozvod. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, 216 s. ISBN 80-7178-906-2.
21. WARSHAK, R. A. Revoluce v porozvodové péči o děti. 1. vyd. Praha: Portál, 1996, 240 s. ISBN 80-7178-089-8.
22. WARSHAK, R. A. Rozvodové jedy. 1. vyd. Praha: Triton, 2003, 389 s. ISBN 80-7254-439-X.

Odborné časopisy a články ve sbornících:

1. MAŘÍKOVÁ, H. Rodina: proměny mateřství, otcovství a rodičovství. In: ABC feminismu. Brno: Nesehnutí, 2004, s. 41 - 50.
2. RADIMSKÁ, R. Slad'ování soukromé a veřejné sféry: partnerské vztahy a pracovní uplatnění mužů a žen. In: Rovné příležitosti mužů a žen při slad'ování práce a rodiny. Praha: SoÚ AV ČR, 2003, s. 89 - 102.
3. ŠMAUSOVÁ, G. Proti tvrdošijné představě a ontické povaze gender a pohlaví. In: Sociální studia 7. Brno: FSS MU, 2002, s. 15 - 27.
4. ŠMÍDOVÁ, I. Pečovatelské otcovství: rodinné strategie pro skloubení linií životní dráhy. In: Vztahy, jazyky, těla. Texty z Konference českých a slovenských feministických studií. Praha. 2007, s. 155 - 169.
5. PAVLÁT, J. JANOTOVÁ, D. Syndrom zavrženého rodiče. Česká a slovenská psychiatrie. 1, 2006, s. 7 - 12.

Elektronické informační zdroje:

1. Spravedlnost dětem : Sdružení pro ochranu práv dětí, rodičů a prarodičů [online]. 2007 [cit. 2009-09-29]. Iustin. Dostupné z WWW: <www.iustin.cz>.